

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Кафедра публічного управління та адміністрування

ЮРІЙЧУК СОЛОМІЯ СТЕПАНІВНА

(прізвище, ім'я, по батькові)

УДК 35.015:059:316

(індекс)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**ЕТАПИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ**

(назва роботи)

«Публічне управління та адміністрування»

(назва освітньої програми)

281 «Публічне управління та адміністрування»

(шифр і назва спеціальності)

С. С. Юрійчук

(підпис, ініціали та прізвище здобувача освітнього ступеня)

Науковий керівник Озьмінська Ірина Дмитрівна, к.філос.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

І. П. Лопушинський

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Рецензент

В. М. Кушнірюк

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Івано-Франківськ - 2024

АНОТАЦІЯ

Юрійчук С. С. Етапи соціально-психологічного захисту військово-службовців в Україні. Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 – "Публічне управління та адміністрування". – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2024.

У дослідженні проаналізовано рівень соціально-психологічного захисту військовослужбовців Збройних Сил України. Зазначено, що одним із найважливіших завдань публічної політики є створення належної системи соціального та психологічного захисту військовослужбовців та членів їх сімей. При дослідженні системи соціально-психологічного захисту були використані методи спостереження, історичний аналіз, об'єктивний аналіз, індукція, пояснення, гіпотези, класифікації, моделювання, опис отриманих даних. Соціально-психологічний захист військовослужбовців є важливим питанням в контексті сьогодення. Забезпечення психологічної підтримки військових, та членів їх сімей, а також розробка нових соціальних програм сприяє не лише високій боєздатності військ, а й формуванню іміджу українського військовослужбовця.

Актуальність дослідження полягає в приверненні уваги до питань психологічного захисту військових, які перебувають в місцях військових дій. Необхідність привернення уваги до психологічного та соціального захисту військовослужбовців є важливим, не лише в умовах війни, а й задля формування сильної обороноздатної армії.

Ключові слова: військовослужбовець, військовий, соціально-психологічний захист, командування, психологічна підтримка, публічне управління.

ANNOTATION

Yuriichuk S. S Stages of social and psychological protection of military personnel in Ukraine. Manuscript.

Master's thesis on specialty 281 – "Public management and administration". – Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. – Ivano-Frankivsk, 2024.

The study analyzed the level of social and psychological protection of servicemen of the Armed Forces of Ukraine. It is noted that one of the most important tasks of public policy is the creation of a proper system of social and psychological protection of military personnel and their family members. In the study of the system of social and psychological protection, methods of observation, historical analysis, objective analysis, induction, explanation, hypotheses, classification, modeling, description of the obtained data were used. Social and psychological protection of military personnel is an important issue in today's context. Providing psychological support to military personnel and their family members, as well as the development of new social programs contributes not only to the high combat capability of the troops, but also to the formation of the image of the Ukrainian serviceman.

The relevance of the research lies in drawing attention to the issues of psychological protection of military personnel who are in the places of military operations. The need to pay attention to the psychological and social protection of military personnel is important, not only in the conditions of war, but also for the formation of a strong defense-capable army.

Key words: serviceman, military, socio-psychological protection, command, psychological support, public administration.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	9
1.1 Соціально-психологічний захист військовослужбовців: сутність поняття та історичний вплив.....	9
1.2 Фактори впливу на психологічний стан військовослужбовців.....	17
1.3 Організаційні аспекти соціально-психологічного захисту під час воєнного конфлікту.....	24
РОЗДІЛ 2	
СИСТЕМА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ.....	32
2.1 Аналіз ефективності системи соціально-психологічного захисту в Україні в умовах війни.....	32
2.2 Соціальні програми та заходи психологічної підтримки військовослужбовців.....	38
2.3 Методи спостереження, впливу та корекції психологічного стану військовослужбовців в умовах війни.....	44
РОЗДІЛ 3	
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	51
3.1 Зарубіжний досвід соціально-психологічного захисту військовослужбовців	51
3.2 Вдосконалення організаційних аспектів та розширення соціально- психологічних програм підтримки військовослужбовців	55
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Актуальність теми магістерської роботи. Кожна держава, в прагненні творити власну історію, проходить довгий шлях із низки труднощів. Історія України, вкотре доводить, що дорога до незалежності не завершилась 24 серпня 1991 року. Нове тисячоліття принесло українцям, не лише низку революцій, економічну та соціальну перебудову, а й справжню війну.

З початку 2014 року Україна втягнута вкриваве протистояння з нерівною в розмірах, ресурсах та інформаційному тиску державою. В 2022 році страх, біль та потрясіння завітали в домівку кожного українця. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну, відкрило нову сторінку українського державотворення та спонукало до рішучих дій суспільство, владу, а також увесь цивілізований світ. На Збройні Сили України покладено величезну відповідальність за суверенітет, а також поверненнямиру та стабільності в державу. Проте, обов'язки та відповідальність супроводжуються великим психологічним і соціальним тиском, який може впливати на їхнє психофізичне здоров'я та загальний стан благополуччя.

Тому питання вивчення системи соціального та психологічного захисту військовослужбовців, як одного з ключових факторів гарантій національної безпеки України, сьогодні має досить високий рівень актуальності.

Обґрунтування теми дослідження. Тема даної магістерської роботи присвячена вивченню етапів соціального та психологічного захисту військовослужбовців у контексті сучасного публічного управління. Ще одним викликом є необхідність адаптувати ці механізми, відповідно до умов військового стану. Зростання геополітичної напруги та постійна необхідність підтримання безпеки української нації покладає на державні органи управління та командування Збройних Сил України, потребу забезпечення адекватного соціального та психологічного захисту своїх військовослужбовців. Завданням цього дослідження є розкриття ключових аспектів цих процесів, визначення факторів, та історичних процесів, які впливають на ефективність заходів

захисту, а також розробку рекомендацій для поліпшення системи соціального та психологічного захисту військовослужбовців.

Зважаючи на необхідність розбудови Збройних Сил України, в контексті війни, а також враховуючи перспективи розвитку, вже опісля завершення військових дій, важливо розуміти необхідність розвитку структур морально-психологічного забезпечення. Психологічна підтримка військових, повинна спрямовуватись вдосконалення на формування єдиних для всіх військовослужбовців моральних якостей, що відповідатимуть сучасним вимогам військового конфлікту. Цей процес, насамперед має базуватись на розвитку політичної свідомості, патріотизму, волі до перемоги, готовності воїна до бойових дій, та беззаперечній впевненості в їх успіху.

Загальна підготовка повинна визначатись однаково для усіх структур Збройних Сил України. Досягнення цілей загальної психологічної підготовки залежить від формування в військових мотивації, спрямованої на навчання прийомам емоційно-вольової регуляції, вміння долати негативні психічні стани, а також володінням навичок виживання в екстремальних умовах.

Важливими елементами цього процесу є згуртування та підвищення соціально-психологічної сумісності та стійкості військових колективів, що здатне підвищити ефективність та успішне виконання завдань в умовах воєнного середовища.

У зв'язку із загостренням військової загрози, важливість цієї проблеми зростає експоненційно. Держава змушена не лише модернізувати свої збройні сили, але й активно працювати над забезпеченням фізичного та психічного здоров'я військовослужбовців, які беруть участь у захисті територіальної цілісності України. Це стає викликом для сучасних систем державного управління, що потребують не тільки комплексного підходу, але і ретельного аналізу практик та стратегій, спрямованих на забезпечення ефективного соціального та психологічного захисту.

Залучення методів державного управління, соціології, психології та військової науки дозволить здійснити комплексний аналіз та зробити висновки,

спрямовані на оптимізацію процесів соціального та психологічного захисту військовослужбовців.

Вивчаючи науково-дослідницькі матеріали, які описують дану тематику варто згадати таких авторів: Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Лесков В.О., Зашко О., Матеюк О., Грибок А. О., Власов В.О., Венгер, О.П. Білошицький В.І., Скуз Я.А., Стукан С.О. Грибок А. О.

Метою даномагістерського дослідження є системний розгляд етапів реалізації соціального та психологічного захисту військовослужбовців в Україні, визначення проблем та розробка пропозицій щодо їх вдосконалення.

Відповідно до зазначеної мети, було поставлено для виконання **такі завдання:**

- визначити сутність поняття соціально-психологічного захисту військовослужбовців та з'ясувати історичний вплив на його формування;
- дослідити фактори впливу на психологічний стан військовослужбовців;
- розглянути організаційні аспекти соціально-психологічного захисту під час воєнного конфлікту;
- проаналізувати ефективність системи соціально-психологічного захисту в Україні в умовах війни;
- виокремити основні соціальні програми та заходи психологічної підтримки військовослужбовців;
- проаналізувати зарубіжний досвід соціально-психологічного захисту військовослужбовців;
- розглянути напрями вдосконалення організаційних аспектів та можливості розширення соціально-психологічних програм для підтримки військовослужбовців.

Об'єктом дослідження є військовослужбовці та ветерани війни в Україні.

Предметом дослідження є соціально-психологічна підтримка військово-службовців та ветеранів війни в Україні.

Наукова новизна дослідження полягає в постановці проблематики соціально-психологічного забезпечення, в умовах повномасштабного

вторгнення, та необхідності визначення нових механізмів, для вирішення даної проблематики.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці нових підходів та механізмів, спрямованих на вирішення проблем у сфері соціально-психологічної підтримки українських військовослужбовців, які можуть надалі використовуватись в науково-дослідницьких цілях, чи мати практичне застосування в сфері соціальної політики.

Методами дослідження є спостереження, історичний аналіз, об'єктивний аналіз, індукція, пояснення, гіпотези, класифікації, моделювання, опис отриманих даних.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (72 найменування). Загальний обсяг роботи становить 74 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

1.1 Соціально-психологічний захист військовослужбовців: сутність поняття та історичний вплив

Війна в Україні вимагає вирішення нових завдань пов'язаних із забезпеченням обороноздатності держави, а також потребує надмірного використання фізичних та морально-психологічних сил суспільства та Збройних Сил. Формування механізмів для підтримки відповідного духовного стану як і суспільства, так і особового складу військ набуває особливого значення, та стає одним із головних для держави.

Сучасна війна є колосальним випробуванням духовних та матеріальних сил народу і держави. Тому, щоб підтримувати власну обороноздатність та забезпечити надійний захист суспільства, варто проаналізувати попередній військовий досвід і визначити основні поняття необхідні для повноцінного протистояння ворогу. Не менш важливим аспектом в війні, є психологічна підтримка та реабілітація військовослужбовців.

Щоб продовжити вивчати основи психологічної та соціальної підтримки військових, необхідно визначити суть цих понять, на основі яких формується соціально-психологічний захист військовослужбовців.

Коkun О.М. описує психологічну допомогу як вид допомоги, що надається людині чи групі людей для відновлення психологічного стану та покращення функцій психічних процесів, поведінки, спілкування з людьми та реалізації індивіда в груповій діяльності ¹.

В свою чергу, психологічне консультування військових включає заходи, які за необхідності застосовуються для надання військовослужбовцям емоційної підтримки та психологічної інформації, для оцінки психологічних

---

¹ Психологічна робота з військовослужбовцями учасниками АТО на етапі відновлення: Методичний посібник. / Коkun О.М. та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

ресурсів та корекції бажаних поведінкових змін, а також допомоги, спрямованої на усвідомлення впливу стресових факторів, підвищення психологічної компетентності, стресової та кризової толерантності.

Нормативно-правовим обґрунтуванням поняття психологічного супроводу військовослужбовців при виконанні службово-бойових завдань є Наказ про «Психологічний супровід виконання службово-бойових завдань»². Це документ описує психологічну підтримку військових, як комплекс заходів для підтримання оптимального стану психологічного здоров'я військовослужбовців при виконанні ними службово-бойових завдань шляхом формування їх психологічної стійкості до впливу стресових чинників, психологічної готовності до виконання завдань за призначенням та запобігання виникненню негативних психічних станів.

Психологічна профілактика – це комплекс організаційних, службових, правових, просвітницьких, соціально-економічних, психологічних та медичних заходів, спрямованих на підвищення рівня психологічної безпеки особистості, попередження виникнення та розвитку психічних розладів, негативних психічних станів за допомогою створення сприятливих психологічних умов для навчання, виконання службово-бойових завдань, попередження психологічного виснаження, професійного вигорання та деформації особового складу, надання психологічної підтримки військовослужбовцям, особливо в період їх адаптації до військової служби, та тим, хто віднесений до групи посиленої психологічної уваги, з метою забезпечення їх високої працездатності та ефективності службово-бойової діяльності³.

Екстремальні умовиздатні призводити до сильного стресу та травмувати психіку будь-якої людини. Екстремальні (бойові) умови – це службово-бойова діяльність особового складу війська, яка знижує психологічну безпеку та загрожує життю, здоров'ю людей. Вплив таких стресових факторів як: застосування зброї, безпосередня загроза життю, поранення, присутність при

---

²Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України від 08.12.2016 N 1285. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM055667> (дата звернення: 02.12.2023)

³Психологічна робота з військовослужбовцями учасниками АТО на етапі відновлення: Методичний посібник. / Кокур О.М. та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

смерті людей, робота із залишками тіл, перебування в полоні, що також може включати фізичне, психологічне та сексуальне насильство — все це підвищує тривожність, емоційне напруження, та травмуюче впливає на психіку людини⁴.

Військові дії здатні порушити емоційний стан цілком здорової ментально людини. Тому, вивчаючи основи психологічної підтримки, варто пам'ятати про психологічну реабілітацію, необхідну після завершення військової служби.

Медико-психологічна реабілітація у Збройних Силах України включає низку реабілітаційних заходів, лікувального та психологічного характеру, спрямованих на збереження та відновлення фізіологічних та психічних функцій, відновлення працездатності та соціальної активності військовослужбовців, які постраждали внаслідок участі в бойових діях.

Цей вид реабілітації є частиною програми санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України, описаний відповідним наказом Міністерства оборони України⁵.

Клінічна реабілітація включає лікувально-діагностичні та лікувально-профілактичні заходи, спрямовані на точну діагностику, своєчасну госпіталізацію, відновлення та розвиток фізіологічних функцій у постраждалого військовослужбовця. Це необхідно для виявлення компенсаторних механізмів та усунення патологічних процесів, та попередження ускладнень, із можливістю відновлення чи частковою компенсацією втрачених функцій.

Психологічна реабілітація за Кокуном О.М. – це важлива складова реабілітаційного процесу, спрямована на відновлення порушених і втрачених психологічних функцій, повернення оптимальної працездатності, соціальної активності, корекцію самооцінки та соціального статусу учасників бойових дій, із психічними бойовими травмами розладами, й каліцтвами.⁶ Щоб попередити виснаження резервів психологічного здоров'я військовослужбовця,

---

⁴Відношення до життя та смерті в умовах надзвичайної ситуації: ціннісно-смысловий аспект : монографія / Лебедев Д. В. та ін. / Харків : УЦЗУ, 2009. 128 с.

⁵Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1538-16#Text> (дата звернення: 03.12.2023)

⁶Психологічна робота з військовослужбовцями учасниками АТО на етапі відновлення: Методичний посібник. / Кокун О.М. та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

необхідно діяти превентивно. Підтримання психологічної рівноваги з урахуванням можливих психологічних чинників, що на них впливають в умовах ведення бойових дій, здатне запобігти формуванню патологічних механізмів на бойовий стрес.

Бойовий стрес – це постійний дестабілізаційний стан, в результаті тривалої адаптаційної активності організму, що виникає в результаті екстремальних (бойових) умов, та супроводжується напруженням реактивної саморегуляції, закріпленням пристосувальних психофізіологічних змін⁷. Усувати наслідки бойового стресу у військовослужбовців можливо завдяки психологічній корекції. Вона включає цілеспрямований психологічний вплив на людину, приведення її психічного стану до норми після виявлення будь-яких неклінічних психологічних відхилень, із подальшим відновлення здатності до виконання службових обов'язків.

Довготривалий вплив стресових чинників в умовах бойових дій, здатний сформувати психічну бойову травму, яка через патофізіологічні механізми зумовлює зміну поведінки особи, що постраждала. Частим наслідком такої травми є посттравматичний стресовий розлад.

Міністерство охорони здоров'я України описує посттравматичний стресовий розлад, як сукупність станів та розладів психіки, що можуть розвинути, як реакція на надмірний емоційний подразник чи фактичну стресову ситуацію, що виходить за межі звичайного людського досвіду⁸.

Тривалий час питання психологічної підтримки і реабілітації українських військових не було настільки гострим, як сьогодні. Чи було це зв'язано з відсутністю досвіду участі в військових подіях?

Згадуючи український досвід участі в бойових діях, за вихідну точку прийнято вважати саме 2014 рік, а саме анексію Кримського півострову, захоплення міст у Донецькій та Луганській областях, що дало початок антитерористичній операції на сході України і вже пізніше повномасштабному

---

⁷Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин (підрозділів), від 09.12.2015 N 702. URL: https://ips.ligazakon.net/document/re28367?an=1&ed=0000_00_00 (дата звернення: 03.12.2023)

⁸Що треба знати про посттравматичний стресовий розлад. Міністерство охорони здоров'я : вебсайт. 2019. URL: <https://moz.gov.ua/article/health/scho-treba-znati-pro-posttravmatichnij-stresovij-rozlad>(дата звернення: 03.12.2023)

вторгненню Росії в Україну. Та що як озирнутись на 45 років назад, в останнє десятиліття Радянського Союзу і пригадати не менш травматичні події – Афганську війну.

У веденні бойових дій в Афганістані взяли участь 160 тисяч українців, загинули 3 тисячі⁹. Обговорення цих подій були повністю табуйованим в суспільстві та піддавалось цензурі Радянською владою. Заборони на публічні похорони загиблих в Афганістані, заборона вказувати на могилах місце загибелі військових. Газети, телебачення – усі тримали тишу. Військовослужбовцям забороняли писати про війну в листах та привозити фотографії. Пізніше радянська влада все ж дала афганцям пільги офіційно, але преса про те, що СРСР робить в Афганістані не згадувала.

Зі слів Володимира Сакуна– артилериста 345-го окремого парашутно-десантного полку в Баграмі, що влада формувала наратив, «що у Союзі залишаться хворі та дурні, а решта поїдуть до Афганістану»¹⁰.

Сакун каже, «ховатись ніхто й не збирався – служити в армії тоді було почесно, а тих, хто намагався цього уникнути, система ламала, зокрема могла запроторити до психлікарні. Коли ви втягнуті в бойові дії, коли гинуть твої товариші, тут не до сумнівів. Звісно, ми розуміли, що ми на території іншої держави. І нічого гарного для місцевих не робимо. Але треба було виконувати завдання. Треба було захищати побратимів»¹¹.

У радянські часи військова служба була чи не єдиною можливістю для простого громадянина побачити світ, людей відправляли служити в Німеччину, Чехію, Анголу.

Коли вже розпочався вивід військ з Афганістану, військовослужбовців переконували, що на батьківщині їх зустрічатимуть кореспонденти та оркестр, обіцяли, що їх покажуть на весь Радянський Союз. Зі слів учасників тих подій вони одягали парадну форму, проте, їх ніхто не зустрічав.

Ветеран Афганської війни Сергій Мелека розповідає, що батьки на нього

---

⁹Кузьо Т. Афганістан: сутички, що переросли у війну. Вперед: «Діялог». Торонто. Ч. 11 (1987). 2019. URL: <https://vpered.wordpress.com/2019/02/11/kuzio-afghanistan/> (дата звернення: 04.12.2023)

¹⁰Зашко О., Сівец Е. Проект «Наші 30. Жива історія». *Лабораторія журналістики суспільного інтересу*. Київ. 2021. URL: <https://90.in.ua/afhanska-viyuna> (дата звернення: 05.12.2023)

¹¹Там само.

вже й не чекали – їм помилково прийшло повідомлення про його смерть. Коли він – ветеран з контузією, повернувся додому, держава реабілітацію не пропонувала¹².

Саме тут ми можемо спостерігати початок формування травматичного військового досвіду, що яскраво позначався на психологічному стані українців, які виконували злочинні вказівки Радянської влади. Та що не менш важливо, Радянський союз не планував виробляти механізми не лише для психологічного відновлення людей, а й щодо соціального захисту. Як результат вже незалежна Україна отримала в спадок десятки тисяч фізично, психологічно та соціально покинутих, nereабілітованих людей.

За даними Психологічної служби Союзу ветеранів Афганістану, наприкінці 1989 року¹³:

- 3700 ветеранів Афганської війни перебували у в'язницях;
- 60% страждали від алкоголізму та наркоманії;
- 75% афганців були розлучені та мали сімейні конфлікти;
- 90% студентів-афганців мали заборгованості у вишах або погану успішність;
- 2/3 ветеранів не були задоволені роботою та часто міняли її через конфлікти;
- 3% афганців щорічно накладали на себе руки.

Ксенія Возніцина – директорка Центру психічного здоров'я та реабілітації “Лісова поляна” МОЗ України, який знаходиться поблизу міста Київ, розповідає, що навіть через 25 років після завершення війни в Афганістані у 19% ветеранів-афганців спостерігався клінічний варіант посттравматичного стресового розладу, так званого «афганського синдрому», а у 25% – окремі симптоми, адже жодної психологічної реабілітації тоді не проводили¹⁴.

Війна в Афганістані завершилась розпадом Радянського Союзу, проте не

¹²Зашко О., Сівец Е. Проект «Наші 30. Жива історія». *Лабораторія журналістики суспільного інтересу*. Київ. 2021. URL: <https://90.in.ua/afhanska-viyuna> (дата звернення: 05.12.2023)

¹³Сачук Ю., Текучова І., Заремба-Косович Г. Історія не без нас. Становлення руху за права людей з інвалідністю в Україні: збірник. Київ : Видавництво. 2023. 268 с. URL: <https://ffr.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/Elektronna-knyga.pdf> (дата звернення: 06.12.2023)

¹⁴Зашко О., Сівец Е. Проект «Наші 30. Жива історія». *Лабораторія журналістики суспільного інтересу*. Київ. 2021. URL: <https://90.in.ua/afhanska-viyuna> (дата звернення: 05.12.2023)

стала кінцем загарбницьких настроїв, які згодом вилились в військову агресію Росії проти України.

Дані Укрінформ за 2018 рік констатують, що в зоні АТО воювали близько 12 тисяч ветеранів війни в Афганістані, понад 200 з них – загинули¹⁵.

Новим травматичним етапом відносин між Україною та Росією стало безпрецедентне захоплення Кримського півострова, та частини Донецької та Луганської областей. Зовнішня агресія порушила потребу ведення війни та накопичення військової сили. Зважаючи на те, що Російсько-Українська війна триває довше ніж тривала Друга світова, існує потреба в формуванні певних механізмів соціальної та психологічної реабілітації як для військовослужбовців, так і для ветеранів війни.

Реабілітаційна робота включає декілька частин: медичну, соціальну та психологічну.

Медична реабілітація (відновлювальне лікування з метою запобігання інвалідності), в свою чергу, спрямована на досягнення психічної, соціальної, економічної, професійної повноцінності людини, переслідує таку саму мету, як і соціально-психологічна реабілітація – відновлення психічних і фізичних сил організму задля забезпечення соціальної інтеграції індивіда у суспільне середовище¹⁶.

Соціальна реабілітація, спрямовується на відновлення соціального статусу та дієздатності людини в суспільстві. Такий процес потребує не тільки адаптації самої людини до життя в соціальному середовищі, а й соціального середовища та його умов, до потреб людини. Важливою частиною соціальної реабілітації є професійна реадаптація, яка проявляється у професійно-виробничій сфері, професійній освіті та професійній орієнтації.

Більш актуальним є досвід бійців, які брали участь в Антитерористичній операції на сході України (далі – АТО). Учасники АТО часто мають ознаки посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР). Наслідки воєнно-

---

¹⁵Вшанування учасників бойових дій на території інших держав. Видання «Укрінформ». 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2403420-v-ukraini-sogodni-v-sanovuut-ucasnikiv-bojovih-dij-na-teritorii-insih-derzav.html> (дата звернення: 04.12.2023)

¹⁶Лесков В.О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.09. Хмельницький, 2008. 22 с.

травматичного стресу проявляються симптомами «психологічного захисту» – це явна чи удавана амнезія, психічна загальмованість, уникання будь-яких спогадів чи асоціацій із травматичними подіями. «Повернення» – безпричинний страх, розлади сну, кошмари, непереборне почуття тривоги, втрата почуття радості та спокою. Симптомами ПТСР також є так звані «флешбеки», порушення сну, головні болі, серцеві напади, комплекси провини, безпричинна агресія направлена на близьких ¹⁷.

Основними психологічних чинниками, які формують ПТСР є: страх бути вбитим, отримати поранення, потрапити у полон, переживання від картини поранення і загибелі товаришів по службі, почуття провини за загибель товаришів, біль, який відчував сам поранений під час поранення, та його переживання із приводу своєї подальшої долі, що зазвичай поглиблюються неминучим почуттям надмірної фізичної та психічної перевтоми.

Дослідження «Американської психіатричної асоціації» вказують, що жодних проблем із психічним здоров'ям в майбутньому – значна частина людей з ПТСР одужає спонтанно ¹⁸. Дані Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників АТО, станом на 10.01.2017 року подані на рис. 1.1 ¹⁹.

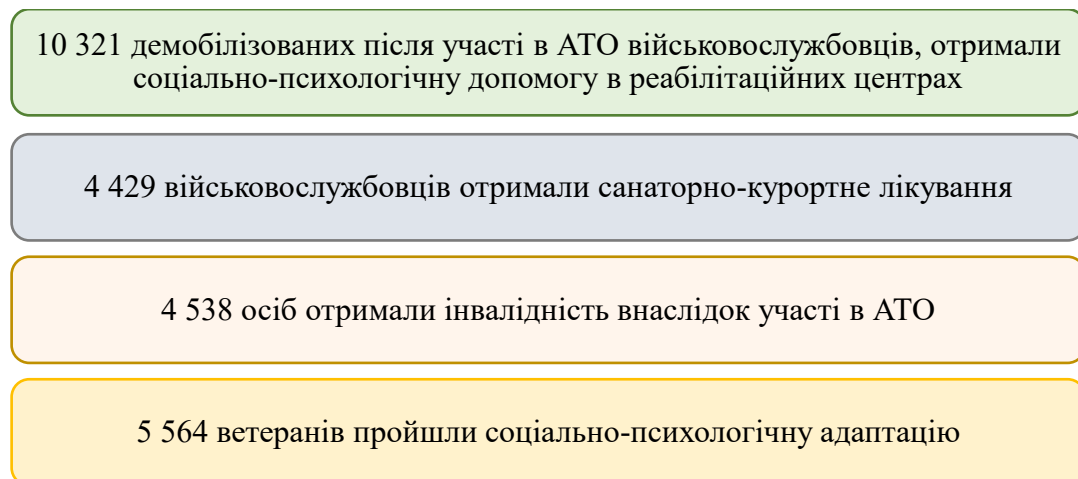

Рис 1.1 – Дані державної служби України у справах ветеранів війни та учасників АТО

¹⁷Венгер О.П. Посттравматичний стресовий розлад : навчальний посібник / ДВНЗ «Тернопіл. держ. мед. ун-т ім. І.Я. Горбачевського МОЗ України». Тернопіль : ТДМУ, 2016. 260 с.

¹⁸Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5-TR) : textbook. American Psychiatric Association. 2023. URL: <https://www.psychiatry.org/psychiatrists/practice/dsm> (дата звернення: 04.12.2023)

¹⁹Коkun О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Остапчук В.В. Психологічна робота з військово-службовцями - учасниками АТО на етапі відновлення: Методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

Проте показники реабілітації військовослужбовців, які знаходились на військовій службі період проведення АТО, все ж залишилися свідчущими.

Інші дослідження проведені в 2018 році серед особового складу одного з підрозділів Збройних Сил України, щодо вивчення психологічного здоров'я військовослужбовців виявило такі дані²⁰:

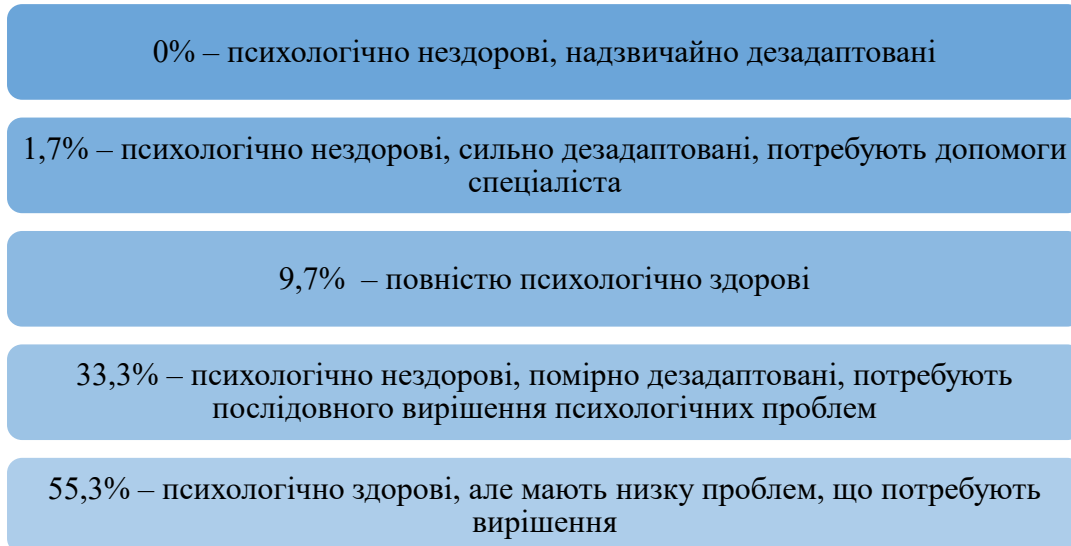

Рис 1.2 – Результати опитування особового складу ЗСУ

Повномасштабне вторгнення очевидно загострило актуальність побудови належної системи захисту військовослужбовців у контексті їх прав, доступу до правосуддя, охорони здоров'я, та соціальної сфери. Особливо ті, хто пережив поранення змушені долати складний шлях задля відновлення функцій свого організму, а також не менш ускладненої адаптації до соціального життя після подій на полі бою.

1.2 Фактори впливу на психологічний стан військовослужбовців

Особистість, яка перебуває в умовах бойових дій, не може залишатися незмінною. Іншими словами, людині для подальшого функціонування в умовах війни необхідно зрозуміти свій актуальний травмуючий досвід. Без цього усвідомлення та застосування нових психологічних патернів, є велика

²⁰Грибок А. О. Психічне здоров'я військовослужбовців Збройних Сил України як головний фактор успішного виконання бойових завдань в складних та екстремальних умовах. *Актуальні проблеми психології*. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2018. Том. XI : Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 18. С. 21–40.

ймовірність перебування в довготривалому кризовому стані, який в свою чергу здатний провокувати фізичні та ментальні захворювання.

Виникненню кризи передують значні емоційні навантаження, ігнорування найважливіших потреб індивіда та його особистісна реакція на стресовий стан. В умовах кризи, цілком природньою реакцією є спроба взяти під контроль свій емоційний стан, проте, це може стати причиною ще більшого фізичного та психологічного перенавантаження.

Модель розвитку стресу добре описує концепція стресу Ганса Сельє.

Г. Сельє вважав, що стрес, який здатний викликати порушення механізмів саморегуляції, називається “дистресом”, або порушенням адаптації. Він є так званим “шкідливим” стресом, та здатний призводити до порушення пристосувальних механізмів ²¹.

Дистрес— є одним з типових психічних станів, які виникають в учасників військових конфліктів. Дистрес може також передувати самогубству. Характерними ознаками такого стану є емоційне напруження, що перевищує за інтенсивністю чи тривалістю індивідуальну психічну та фізичну адаптивну здатність людини, та поряд з обмеженням базових потреб, проявляє ознаки патологічного порушення життєдіяльності.

Інстинктам та емоціям належить домінуюча роль у визначенні дій людини, яка знаходиться в стані дистресу. З цього випливає, що дистрес має значний руйнівний вплив на вищі психологічні функції, такі як: мову, мислення, почуття.

Г. Сельє визначив стрес як “неспецифічну відповідь організму на будь-яку вимогу, яка йому висувається, перевищуючу певний поріг”²². Як ми розуміємо, у кожної людини поріг є індивідуальним та залежить від ряду внутрішніх та зовнішніх чинників. Тому люди по різному реагують на одні і ті ж самі подразники.

Г. Сельє підкреслював незалежність процесу пристосування організму людини, від характеру впливу чи екстремальності. Вплив стресових факторів

---

²¹ Сабо Ш, Сабо К., Заячківська О. Стрес: від Ганса Сельє до сьогодні. Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Наукове Товариство ім. Шевченка, 2019. 120 с.

²² Сельє Г. Стрес без дистресу. М.: Прогрес, 1982. 124 с.

може бути найрізноманітнішим, але, незалежно від своїх особливостей, вони викликають в організмі людини однотипні зміни, забезпечуючи адаптацію²³.

Процес адаптації включає три стадії – «тріаду Сельє».

Перша стадія – «аларм стадія», розвивається протягом 1-2 діб після дії стресорана організм. В ній можна виділити фази шоку та протишоку. Фаза шоку може включати порушення функцій певних систем організму: нервової, кровообігу, дихання, терморегуляції та ін. Характерними симптомами цієї фази є зниження артеріального тиску та температури тіла, порушення м'язового тону, зневоднення, та ін. Фаза протишоку покликана вплинути на адаптаційні можливості, продукуючи гормони кори надниркових залоз, завдяки чому включаються захисні механізми та починається мобілізація ресурсів.

Наступна стадія резистентності, або ж опору, характеризується процесом відновлення порушених у фазі шоку функцій організму. На цьому етапі організм може реагувати двома шляхами: стабілізувати стан і прийти в норму, або спровокувати виснаження.

Третя стадія виснаження проявляється через тривалий проміжок часу, від декількох місяців до 3-х років. Виснаження захисних ресурсів організму, здатне провокувати часту захворюваність, а також важкий перебіг захворювань. На даній стадії знижується опірність, порушується адаптивність життєвих функцій. Сам по собі стрес є механізмом захисної реакції, та сприяє виживанню в умовах небезпеки. Стрес мобілізує організм до моменту, поки не перевищить критичного рівня, при якому в організмі розпочинається процес гіпермобілізації²⁴.

В екстремальних умовах люди проявляються дуже індивідуально. Сильна та слабка нервова система визначатиме різну реакцію при екстремальних умовах. Військовослужбовці перебувають в особливо важких умовах бойових подій, наслідком чого є бойовий стрес. Бойовий стрес є багаторівневим процесом адаптації людського організму та супроводжується закріпленням певних психофізіологічних змін.

²³Сабо Ш, Сабо К., Заячківська О. Стрес: від Ганса Сельє до сьогодні. Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Наукове Товариство ім. Шевченка, 2019. 120 с.

²⁴Потапчук Є. М. Теорія та практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців : монографія. Хмельницький : Видавництво Національної академії ДПСУ ім. Б. Хмельницького, 2004. 323 с.

Завдяки стресовому механізму закріплюються нові емоційно-поведінкові навички необхідні для збереження життя. Бойовий стрес – дестабілізуючий та передпатологічний стан, який підвищує ризик психічної та соціальної дезінтеграції.

Реакція психіки військовослужбовця на вплив бойових дій однозначно залежить не лише від поведінки спрямованої на подолання стресу, а й від індивідуальних психологічних особливостей. Професійна підготовка та психологічна робота проведена напередодні ведення бойових дій, характер, мотивація, роль бойових дій у визначенні перспективи життєдіяльності – всі ці чинники здатні так чи інакше регулювати вплив стресових факторів на ментальне здоров'я конкретної людини.

В той же час, важко знехтувати ефективністю дій, спрямованих на протидію негативному впливу факторів бойових подій. Будь які способи спрямовані на подолання дестабілізуючого впливу бойового стресу будуть мати позитивні наслідки.

Прояви бойового стресу у різних військовослужбовців будуть відрізнятися за такими параметрами:

- інтенсивність прояву – від підвищеної психічної напруженості до патологічних станів;
- переважаючий рівень проявів – психологічний, психофізіологічний, патологічний;
- ступінь усвідомленості свого стану (інсайту) самим військовим;
- переважаючий прояв стресу в тій чи іншій сфері особистості – емоційній, когнітивній, мотиваційній, вольовій, поведінковій;
- ступінь підконтрольності проявів бойового стресу самим військовослужбовцем: гіпермобілізованість та гіпомобілізованість;
- характер впливу військовослужбовця, який перебуває в стресовому стані, на психічний стан інших військовослужбовців;
- тривалість прояву стресових розладів у військовослужбовця;

- рівень впливу на бойову діяльність ²⁵.

Ряд негативних чинників притаманних періоду перебування в умовах бойових дій, будуть мати хронічний вплив на фізичне та психологічне здоров'я військових. Починаючи від відсутності звичної особистої гігієни, перепаду температур, неповноцінного харчування, та закінчуючи постійним страхом власної смерті чи поранення, втратою побратимів, відчуженістю від цивільного життя та сім'ї, та багато інших факторів – все це буде формувати нові адаптивні реакції на стресові чинники. Одними з таких реакцій є надмірна похливість, дратівливість, підвищена пильність, проблеми зі сном.

Проте ми не можемо заперечити позитивний аспект даних адаптивних реакцій, які здатні певним чином впливати на успішну бойову діяльність. Позитивні зміни як: зростання фізичної сили та витривалості, освоєння нових навиків та досвідченість, переоцінка цінностей, формування нових цілей та пріоритетів – здатні акумулювати життєві сили військових та при правильній психологічній реабілітації, посилити соціально-значиму роль.

Л. Царенко виділяє п'ять етапів переживання бойової психічної травми, які подані в табл. 1.1 ²⁶.

Таблиця 1.1 – Етапи переживання бойової психічної травми

Етапи	Особливості вираження бойової психологічної травми
1. Стан шоку (бойовий шок)	- бліда шкіра, холодні кінцівки, пильний погляд, порушення пам'яті, притуплення емоцій, відсутність або уповільнення мовлення, відстороненість, послаблений м'язовий тонус або навпаки сильні спазми
2. Надзбудження (бойовий стрес)	- почервоніння шкірних покривів, відчуття жару, пітливість, напруження м'язів, нерозбірливе мовлення, різкі перепади емоцій, неспокій, метушливість, настороженість, підвищена чутливість
3. Втома (бойове виснаження)	- дратівливість, пригніченість, в'ялість, тривожність, гучне мовлення, напружена міміка, порушення зорового контакту, втрата апетиту, зниження працездатності
4. Вихід із травми	- спустошеність, часті епізоди смутку, образи, відчуття провини, стримування сліз, зниження імунітету
5. Адаптація до екстремальної ситуації	- активізація уваги та мислення, відновлення вищих почуттів: відповідальності, підвищення витривалості, патріотизму, совісті, впевненість, емоційна стійкість, здатність концентруватись на вирішенні завдань, спокійне сприйняття невдач

²⁵Психологічна робота з військовослужбовцями учасниками АТО на етапі відновлення: Методичний посібник. / Коун О.М. та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

²⁶Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко та ін.; за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : ТОВ "Видавництво "Логос". 2015. 207 с.

Важливо зазначити про патологічні варіанти психологічної дезадаптації на травмуючу стресову подію. Першим механізмом є “психогенний ступор” – емоційне та фізичне притуплення, яке є результатом надмірного використання енергетичних ресурсів. Так в цьому стані люди можуть не реагувати на зовнішні подразники, або зовсім бутинерухомими. Відрізнити цей стан можна за рядом симптомів: знижена реакція зіниць на світло, безшумне, повільне дихання.

Протилежним механізмом патологічної реакції є “реактивний психоз”. Його характерними ознаками є різке психомоторне збудження, гучне мовлення, дезорієнтація, різкі рухи, небезпечні для себе чи оточуючих поведінка, відсутність реакції на прохання оточуючих.

Частими реакціями на бойовий стрес є зорові та слухові галюцинації, маячіння, переляк, жах, паніка, очікування повторення травматичних подій.

Німецький дослідник Е. Дінтер вважав, що процес адаптації до бойових подій триває приблизно 15-25 діб, по закінченню яких військовослужбовець досягає піку морально-психологічних можливостей. Через 30-40 діб безперервного перебування в безпосередньому зіткненні з противником, настає їх швидкий спад, пов'язаний з виснаженням духовних та фізичних сил. Тривале очікування активних бойових дій, обмеження рухливості протягом 3 діб знижує працездатність у військовослужбовців на 30%²⁷.

Неможливо описувати стани, з якими стикається психіка людини в час війни і не згадати про посттравматичний стресовий розлад.

Система DSM–IV виділяє декілька видів постстресових розладів: гострі (симптоми тривають до трьох місяців після травми), хронічні (симптоми тривають після трьох місяців), та відстрочені (симптоми проявляються після прихованого періоду, через шість місяців та пізніше).

Можна виділити такі групи симптомів посттравматичного стресового розладу.

---

²⁷Концепція морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України», посібники: Виховна робота в підрозділах Збройних Сил України / Навчальний посібник / За ред. В.В. Ягупова. Київ : НАОУ. 2006. 246 с.

Симптоми повторного переживання: повторні спогади про пережиту травматичну подію, які виникають всупереч волі людини і супроводжуються емоційним дистресом.²⁸Флешбеки–небажані спогади, які відчуваються як повторна травматизація. Порушення сну та жахи, інтенсивні емоційні реакції на спогади чи тригери, що нагадують про травматичну подію; до них відносяться звуки, запахи, освітлення, певні фрази.Фізичне напруження,серцебиття, жар при наближенні до місця подій²⁹.

Симптоми уникнення: втрата пам'яті, дисоціації, страх перед тригерами, які безпосередньо викликають спогади про травматичну подію, уникнення розмов, думок почуттів пов'язаних з травмою, усамітнення та ізоляція, зловживання медикаментами,алкоголем, наркотиками³⁰.

Порушенняпрацювання емоцій: втрата або звуження спектру позитивних емоцій або повна беземоційність, відчуттястраху, провини, сорому,негативізм, втрата мотивації, втрата життєвих цілей,щодо шлюбу, дітей.

Симптоми підвищеного збудження та тривожність: порушення або повна втрата сну, спалахи гніву, дратівливість, неспокій, зниження уваги та концентрації, напади тривоги, панічні атаки, підвищена пильність,прискорене серцебиття, слабкість, відчуття глухості, заціпеніння³¹.

Визначити травматичний психологічний стан людини, яка пережила участь в бойових подіях можна за наявністю певних ознак³²

²⁸Морально-психологічне забезпечення діяльності військ (сил): Навчальний посібник /Авт. кол.: загальна ред. Алещенко В.І. Київ : НАОУ. 2007. 176 с.

²⁹Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій:Кокун О.М. та ін. Методичний посібник. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.

³⁰Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Л. Гридковець та ін. Навчальний посібник. Том 3. Київ. 2018. 236 с.

³¹Тімченко В. О. «Військовий синдром» як психологічний поведінковий маркер ветеранів антитерористичної операції / Проблеми екстремальної та кризової психології. Зб. наук. праць. Харків : НУЦЗУ, 2016. Вип. 19. С. 187–197.

³²Жигайло Н., Матеюк О. Психологічний супровід військовослужбовців у зоні ведення бойових дій. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2022. Випуск 13. С. 64–70. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2022.13.8>

Рис 1.3 – Ознаки психологічного стану людини, яка пережила участь в бойових подіях

Підсумовуючи можна зазначити, що важливим аспектом забезпечення психічного благополуччя військовослужбовців є розуміння різноманітних факторів, які впливають на людину під час військових дій. Важливе значення має врахування інтенсивності стресових ситуацій, тривалості служби в зоні бойових дій та психосоціального оточення військовослужбовця.

1.3 Організаційні аспекти соціально-психологічного захисту під час воєнного конфлікту

Зважаючи на досвід нещодавніх воєнних конфліктів, психіка військовослужбовців не пристосована витримувати психологічні навантаження, продиктовані воєнним конфліктом.

З 2014 року українські військовослужбовці протистоять психологічному

тиску противника, а також стресовим факторам, які виникають під час або ж після ведення бою. Щоб уникнути чисельних випадках отримання військовими психічних та психофізіологічних травм, необхідно сформулювати принципи та механізми соціального та психоемоційного захисту військовослужбовців. В контексті даного питання, варто відрізнити психологічну допомогу та психологічну підтримку військовослужбовців.

Психологічна допомога – це комплекс психологічних, психічних, організаційних заходів, для забезпечення подолання військовослужбовцями травмуючих обставин, задля збереження боєздатності та попередження розвитку посттравматичних психічних розладів³³.

Психологічна підтримка – це механізми активізації та створення психічних ресурсів, які запобігають розвитку негативних психічних явищ в умовах ведення бою.

До різновидів психологічної підтримки належать:

- комунікативні способи психологічної підтримки: вербальні – переконання, психологічні консультації; візуальні – зоровий контакт; тактильні – обійми, потиск руки, плескання по плечу; емоційні – підтримка військового в кризові моменти, співпереживання.
- організаційні способи психологічної підтримки: призупинення дії чинників, що травмують психіку військовослужбовця; запобігання спілкуванню з деморалізованими особами; конкретність задач на виконання бойового завдання; чергування видів діяльності військовослужбовців.
- аутогенні способи психологічної підтримки: розвиток вмінь самоуправління психічними процесами; визначення стану самопочуття.

Варто розглянути основні принципи психологічної підготовки³⁴:

- принцип моделювання – покрокове відтворення зовнішньої картини бойових завдань, за допомогою імітацій. Під час попередньої підготовки

³³Психологічна робота з військовослужбовцями учасниками АТО на етапі відновлення: Методичний посібник. / Кохун О.М. та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

³⁴Ягупов В. Військова психологія. 2004 URL: <http://medbib.in.ua/organi-psiologichnih-operatsiy-armiji.html> (дата звернення: 04.12.2023).

імітація застосування супротивником артилерійського вогню, мінометів, ударів авіації, радіоактивного забруднення, може добре передати ефект реального бою, та підготувати психіку військового.

- принцип складності – використання елементів ризику та небезпеки. Він передбачає відпрацювання бойових завдань у фізично важких умовах, та в обмеженому часовому проміжку. Це дозволяє максимально відтворити реальні бойові завдання, відпрацювати їх виконання, а також попередити власні реакції на неочікувані обставини.

- принцип загартування – включає напруження фізичних, психологічних, духовних сил, та відсутність розслаблення. Завдяки цим діям, вдається накопичувати досвід в умовах максимального навантаження, та зміцнити впевненість військовослужбовця у своїх силах та навиках.

- принцип безпеки дій – підкреслює залежність дій та небезпек в умовах ризику для збереження здоров'я та життя особового складу. Застосування цього принципу досягається організованістю дій на навчаннях та в реальному бою, аналізом причин загибелі та травматизму, дотримання заходів страхування та взаємодопомоги, високим рівнем навичок особового складу та додержанням військової дисципліни.

Соціально-психологічний захист військовослужбовця повинен інтегрувати всі можливі форми позитивного впливу на психіку та життя військовослужбовця, бути спрямованим на формування моральних, професійних, психологічних якостей, та готувати до організованих та активних дій в умовах війни.

Ряд ключових функцій у системі формування психологічної стійкості прогнозує високу ймовірність збереження фізичного та психологічного здоров'я військового, який безпосередньо перебуває в умовах бойових дій, або повертається до цивільного життя після її завершення.

Першою ключовою функцією є – виховна. При цілеспрямованому впливу на емоції, свідомість, волю військовослужбовця є можливість формування відчуття обов'язку, патріотизму, особистої відповідальності за захист країни, гордості, та взаємної підтримки.

Наступна функція – формуюча впливає із можливості впливу наморально-психологічний стан, необхідний для високого рівня успішності бойових завдань. Мобілізуюча функція спрямована на формування особистої відповідальності у військовослужбовців, щодо якості виконання бойових завдань, а також досягнення певного рівня бойової активності. Навчальна функція допомагає військовослужбовцями засвоїти нові знання та навички, потрібні для виконання поставлених завдань.

Захисна функція спрямована на забезпечення психологічної безпеки військових, та покликана попередити негативні зміни у поведінці військовослужбовців, та формування механізмів для їх подолання. Також сюди входить нейтралізація інформаційно-психологічного впливу противника та спростування пропаганди.

Інформаційна функція включає висвітлення внутрішнього та міжнародного становища країни, розуміння завдань та умов виконання покладених на військових, а також розповсюдження бойового досвіду. На реалізацію морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України спрямована відновлювальна функція.

У процесі активних бойових дій особовий склад може відчувати значні психічні та фізичні навантаження. Дослідження свідчать, що серед військовослужбовців, які брали участь у сучасних бойових діях³⁵:

- 62 % – відчували максимальне психологічне навантаження;
- 58 % – під час бою втрачали здатність вести прицільний вогонь;
- 80 % солдатів та сержантів та 60% офіцерів – переживали стрес, який міг завадити службі;
- від 40 % до 80 % – після завершення бойових дій потребували психологічної та фізіологічної корекції та підтримки.

До переліку функцій можуть додати функції органів виховної та соціально-психологічної роботи, відповідальні за якість морально-психологічного забезпечення, а саме: управлінська, планувальна, організуюча,

³⁵Anatolii M. Hrynzovskyi A., Bielai S., Kernickyi A., Pasichnik V. Medical, Social and Psychological Aspects of Assisting the Families of the Military Personnel of Ukraine Who Performed Combat Tasks in Extreme Conditions. Wiadomości Lekarskie. 2022. Issue 1(2). DOI: <http://doi.org/10.36740/WLek202201228>

контролююча, оцінна та звітно-інформаційна, що становлять основний зміст діяльності службових осіб органів виховної та соціально-психологічної роботи у ході організації та виконання заходів морально-психологічного забезпечення³⁶.

Від організаційних аспектів соціально-психологічного захисту військовослужбовців залежить функціонування підрозділів та військових частин, особливостей вирішуваних ними завдань під час війни.

Для розуміння потреб та запитів особового складу, та факторів, які впливають на психологічний стан військовослужбовців проводять спеціальні соціологічні дослідження.

Система морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України кардинально змінилась від початку повномасштабного вторгнення. У сучасних умовах забезпечення діяльності військ, як і сама кількість військових, значно зросла. Це призвело до змін в духовному та соціальному житті суспільства й армії. Відповідальність покладена на військовослужбовців, а також реформування та розвиток Збройних Сил України, значно підсилили роль соціально-психологічного захисту військ. Починаючи з 2014 року було затверджено низку законопроектів, які визначають та регулюють необхідність надання соціально-психологічної підтримки військовослужбовцям.

Одним з таких документів, є Інструкція про організацію у Збройних Силах України соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України : Наказ Міністерства оборони України 19.01.2016 № 27³⁷.

Закономірності забезпечення діяльності військ сильно впливають на процес формування морально-бойових якостей окремих військових, та загального психологічного стану військ. Пізнання цих закономірностей допомагає розібратись в механізмах реалізації через діяльність органів виховної

³⁶Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: Підручник: у 2 ч. Ч.1. / колектив авторів; за заг. ред.. В. В. Стасюка. Київ: НУОУ, 2012. 682 с

³⁷Про затвердження Інструкції про організацію у Збройних Силах України соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України : Наказ Міністерства оборони України 19.01.2016 № 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0478-16#Text> (дата звернення: 07.12.2023)

та соціально-психологічної роботи, штабів, командирів.

Розглянемо закономірності:

1. Організація морально-психологічного забезпечення військово-службовців на пряму залежить від суспільних відносин в країні. Війна в Україні яскраво демонструє, як духовні процеси в суспільстві впливають на військових. Громадське життя українців на пряму відображається на психіці, моралі, свідомості військовослужбовців, формує ставлення до виконання військового обов'язку. Відповідність змісту, цінностей, орієнтирів держави, громадян та військових, повинні відповідати духовному та моральному обличчю суспільства.

2. Пріоритетність соціально-психологічного забезпечення у внутрішній та зовнішній політиці держави. Виклики сьогодення ставлять в центрі уваги питання забезпечення обороноздатності України завдяки формуванню нових міжнародних відносин. Зовнішня загроза, а також складна внутрішня економічна ситуація, ускладнює вирішення морально-психологічних, соціальних та військово-політичних проблем.

3. Залежність особливостей психологічного забезпечення від умов бойової обстановки та характеру бойових завдань.

Умови мирного часу, навчально-бойових завдань та реальних бойових дій кардинально відрізняються. Різні умови діяльності Збройних Сил України формують характер підготовки до виконання цих завдань. Багатоваріантність цих умов потребує урахування специфіки, що в свою чергу впливає на зміст, форму, способи організації морально-психологічного забезпечення. Бойові умови на відміну від мирних збагачуються формуванням дієвих механізмів, таких як: заходи із підтримання морального стану військових на рівні, необхідному для виконання бойових завдань, протидія дезінформуванню, та деморалізації військ та дезорганізації їх діяльності³⁸.

---

³⁸Тенденції розвитку та проблеми системи підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу: Збірник матеріалів між кафедрального науково-практичного семінару 29 жовтня 2020 р. Київ : НУОУ, 2020. 100 с.

Методи морально-психологічного забезпечення також залежать від різних видів діяльності Збройних Сил. Дії військ під час наступальних операцій передбачають виконання інших завдань, ніж в оборонному бою, відповідно й застосування інших методів психологічного забезпечення.

4. Ефективність психологічного забезпечення в залежності від рівня професійної підготовки військових кадрів, орієнтованих на його організацію і здійснення. Від компетентності службових осіб органів виховної роботи, керівників військових колективів, безпосередньо залежить ефективність морально-психологічного впливу на діяльність військ. Тому важливо ставити високі вимоги до військових фахівців. Знання, в першу чергу із психології, соціології та філософії, а також досвід виховання особового складу, повинні визначати професійну компетентність таких фахівців. Наявність навичок доцільного вибору та застосування прийомів впливу на психологічний стан військових, є умовою вирішення завдань морально-психологічного забезпечення в різних умовах³⁹.

Втіленням закономірностей соціально-психологічного забезпечення є його принципи, які викладено в Дисциплінарному статуті Збройних Сил України⁴⁰:

- готовність сил психологічного забезпечення — включає заходи спрямовані на укомплектування органів виховної та соціально-психологічної роботи, яку втілюватимуть професійно підготовлені службові особи;
- комплексність — інтеграція моральних складових у розробці мотиваційних схем для Збройних Сил. Одночасний вплив на свідомість, почуття, волю військовослужбовців сил та засобів, доступних для командирів, та органів виховної та соціально-психологічної роботи.
- безперервність — характеризується активною та практичною значимістю систем морально-психологічного забезпечення

³⁹Морально-психологічне забезпечення професійної діяльності підрозділів Держспецзв'язку : навчальний посібник / за ред. В. О. Ананьїна; ІСЗЗІ КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во "Політехніка". 2022. 303 с.

⁴⁰Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV. URL: [https://ips.ligazakon.net/document/view/t990551?an=479706&ed=2023_05_02\(дата звернення: 07.12.2023\)](https://ips.ligazakon.net/document/view/t990551?an=479706&ed=2023_05_02(дата звернення: 07.12.2023))

Послаблення психологічного забезпечення обов'язково знизить рівень морального стану військових.

Системи соціально-психологічного забезпечення Збройних Сил України кардинально видозмінились від 24 лютого 2022 року. Робота керівників військових колективів, органів виховної та соціально-психологічної роботи, виходячи з ресурсів та можливостей, максимально адаптувалася до сучасних вимог, задля зміцнення обороноздатності держави.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

2.1 Аналіз ефективності системи соціально-психологічного захисту в Україні в умовах війни

Повномасштабне вторгнення вивело на передній план важливість формування системи соціального та психологічного захисту військовослужбовців. Особливо тих, які пережили поранення та змушені долати складний шлях адаптації до цивільного життя після подій на полі бою.

Система соціального захисту ветеранів не здатна витримати навантаження, спричиненого збільшенням кількості військовослужбовців. Аналізуючи реалії сьогодення, цілком зрозумілою є застарілість механізмів, спрямованих на виявлення та усунення проблем у сфері державної підтримки учасників російсько-української війни.

Відповідно до статті 17 Конституції України⁴¹ на державу покладено обов'язок соціальної підтримки громадян, які захищали Україну в складі Збройних Сил України, інших військових формувань, а також членів їхніх сімей. Наразі Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” від 22 жовтня 1993 року №3551-ХІІ⁴² включає більше 40 пільг, які мають надаватись органами державної влади.

Однак доступ до цих послуг безумовно ускладнений бюрократичними процесами, а також відмінностями надання цих послуг для ветеранів військової служби, ветеранів Національної гвардії та ветеранів органів внутрішніх справ. Складність цих процесів та незнання військовими власних прав, часто унеможлиблює отримання гарантованих пільг та реінтеграції до соціального життя.

---

⁴¹ Конституція України : Закон України від. 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.12.2023).

⁴²Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту :Закон України від 22 жовтня 1993 року №3551-ХІІ. URL: <https://komspip.rada.gov.ua/uploads/documents/31763.pdf> (дата звернення: 06.12.2023)

Механізми отримання тієї чи іншої пільги, а також невідповідність цих пільг потребам ветеранів доводять неефективність великої кількості гарантій соціального захисту запропонованих державою. Важливою ціллю системи соціального захисту ветеранів має стати посилення ефективності та відповідності потребам військових.

Для чіткої систематизації, реєстрації, зберігання, захисту інформації про ветеранів війни було створено Єдиний державний реєстр ветеранів⁴³ на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»⁴⁴.

Єдиний державний реєстр ветеранів⁴⁵ допомагає ефективно виконувати та оцінити вплив пільг на добробут ветеранів, здійснювати реформування системи державної підтримки відповідно до потреб сучасних ветеранів та членів їхніх сімей⁴⁶.

Міністерство цифрової трансформації України⁴⁷ створило для Міністерства у справах ветеранів України платформу «е-Ветеран»⁴⁸, робота якої спрямована на полегшення отримання необхідної інформації про пільги та послуги для військовослужбовців, а також безпосереднє отримання певних послуг, або ж вирішення проблем пов'язаних з їх отриманням.

Гарантії та пільги на платформі «е-Ветеран», включають великий пакет послуг спрямованих на підтримку та захист військовослужбовців та членів їхніх сімей.

---

⁴³Про внесення зміни до статті 3-1 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" щодо Єдиного державного реєстру ветеранів війни URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2684-viii#Text> (дата звернення: 06.12.2023)

⁴⁴Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 45, ст.425 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 05.12.2023)

⁴⁵Стаття 3-1 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 45, ст. 425; 2014 р., № 6-7, ст. 80; 2017 р., № 47, ст. 419; 2018 р., № 6-7, ст. 43 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2684-viii#Text> (дата звернення: 06.12.2023)

⁴⁶Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців. Національний фонд на підтримку демократії. 2022. 142 с. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf> (дата звернення: 05.12.2023)

⁴⁷Міністерство цифрової трансформації України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://thedigital.gov.ua/> (дата звернення: 06.12.2023)

⁴⁸Платформа «е-Ветеран» URL: <https://eveteran.gov.ua/> (дата звернення: 06.12.2023)

Рис 2.1 – Гарантії та пільги на платформі «е-Ветеран»

В розділі «Реабілітація» однією з послуг є «Безоплатна психологічна допомога (Міністерство у справах ветеранів)». Зміст пільги включає: швидкий та безкоштовний доступ до кваліфікованої психологічної допомоги з метою подолання наслідків стресу та покращення стресостійкості, профілактика виникнення та загострення психічних розладів. Збереження та відновлення психічного здоров'я, загального благополуччя та якості життя, профілактика та попередження розвитку психічних та поведінкових розладів; подолання складних життєвих обставин; зниження частоти та тяжкості наслідків травматичних подій для психічного здоров'я; попередження інвалідності. Психологічна допомога передбачає діагностику психологічного стану отримувача послуг; підтримку та відновлення функціонування особи у фізичній, емоційній, інтелектуальній, соціальній сфері; психотерапію психічних та поведінкових розладів та станів, які виникли внаслідок травми, участі у бойових діях, надзвичайних ситуацій, полону, відбування покарання тощо»⁴⁹.

Дана послуга регламентована:

Восьмим абзацом пункту 1 статті 11 Закону України «Про соціальний і

⁴⁹Платформа «е-Ветеран» URL:<https://eveteran.gov.ua/benefits/bezoplatna-psihologichna-dopomoga-ministerstvo-u-spravah-veteraniv>(дата звернення: 06.12.2023)

правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”⁵⁰. Також Постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 р. № 1338 “Деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”⁵¹.

Постановою Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 497 “Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із психологічної допомоги ветеранам війни, особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб, постраждалим учасникам Революції Гідності, членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України”⁵².

Професійна адаптація є важливою частиною соціально-психологічної адаптації сучасних військовослужбовців, після завершення ними військової служби. Повернення до попередньої діяльності, здобуття нового фаху або чи відкриття власного бізнесу можуть суттєво вплинути на досвід повернення до мирного життя. Соціологічні дослідження IREX, констатують зміну діяльності більше 40% ветеранів після завершення служби станом на 2021 рік⁵³.

Трудові гарантії для ветеранів передбачені Законом України “Про статус

⁵⁰Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ станом на 05.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 04.12.2023)

⁵¹Деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб, постраждалим учасникам Революції Гідності та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.12.2023)

⁵²Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із психологічної допомоги ветеранам війни, особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб, постраждалим учасникам Революції Гідності, членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.12.2023)

⁵³Veteran Reintegration Program. Analytic Report. 2021. URL: <https://www.irex.org/sites/default/files/2%20Veterans%E2%80%99%20Current%20Employment%20Conditions.pdf> (дата звернення: 10.12.2023)

ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”⁵⁴:

- учасники бойових дій мають право на виплату допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100% середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи, використання чергової щорічної відпустки в зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки зі збереженням заробітної плати строком 14 календарних днів на рік, право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв’язку зі змінами в організації праці та на працевлаштування в разі ліквідації підприємства, установи, організації.

- особи з інвалідністю внаслідок війни мають право на позачергове працевлаштування за спеціальністю відповідно підготовці та висновкам медико-соціальної експертизи, право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв’язку зі змінами в організації праці та на працевлаштування в разі ліквідації підприємств, установ, організацій, виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100% середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи, виплата працюючим особам з інвалідністю допомоги по тимчасовій непрацездатності до 4 місяців підряд або до 5 місяців протягом календарного року, а також допомога по державному соціальному страхуванню за весь період перебування в санаторії з урахуванням проїзду туди і назад у разі, коли для лікування не вистачає щорічної і додаткової відпусток, використання чергової щорічної відпустки в зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки зі збереженням заробітної плати строком 14 календарних днів на рік.

- учасники війни мають право на виплату допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи, використання чергової відпустки в зручний для них час; одержання додаткової відпустки без збереження заробітної плати строком до двох тижнів на рік.

- особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною мають

---

⁵⁴Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. №3551-ХІІ: станом на 1 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>(дата звернення: 09.12.2023)

переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників незалежно від часу роботи наданому підприємстві, в установі чи організації, першочергове працевлаштування при ліквідації підприємства, установи чи організації, надання щорічної оплачуваної відпустки, а також додаткової відпустки без збереження заробітної плати терміном до трьох тижнів на рік зручний для них час.

Аналіз ефективності пільг щодо працевлаштування має на меті поновити зайнятість ветерана після звільнення з військової служби. Чому пільги у сфері збереження робочого місця можуть бути неефективними? Як показує практика, окрім того, що військові після закінчення служби часто докорінно змінюють фах, також можуть виникнути труднощі з реалізацією гарантії залишення на попередній роботі. Це може бути обумовленим примусом до звільнення з боку роботодавців, а також відсутністю документів, необхідних для нового працевлаштування.

Дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО⁵⁵ за 2016 рік показали такі результати серед опитаних:

- 65% УБД – працюють;
- 19% – шукають роботу;
- 27% осіб з інвалідністю внаслідок війни – мають роботу;
- 45% осіб з інвалідністю внаслідок війни – не мають роботи через інвалідність;
- 14% осіб з інвалідністю внаслідок війни – потребують працевлаштування;
- 25 % роботодавців – мають упереджене ставлення до працівників-ветеранів;
- 14 % УБД – скаржаться на брак роботи за фахом;
- 11 % УБД – скаржаться на низьку оплату праці;
- 9 % УБД – скаржаться на відсутність досвіду;

---

⁵⁵ Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО. 15 грудня, 2016. Додаток 1. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatky.pdf> (дата звернення: 09.12.2023)

- 6 % УБД – скаржаться на невміння презентувати себе.

Варто очікувати, що в сучасні умови війни та економічного занепаду погіршать, ці і без того, негативні дані через низьку поінформованість ветеранів про можливості трудової інтеграції, а також відсутність транзиту від військової служби до цивільної зайнятості. Така система мала б включати комплекс освітніх, інформаційних, психологічних заходів ще до завершення військової служби.

Важливим етапом реінтеграції ветеранів може стати здобуття нової освіти. Освітні пільги викладені в Законі України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, а порядок їх надання деталізується підзаконними актами, зокрема Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2016 №975 “Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти”⁵⁶.

Учасники бойових дій, ветерани війни та їх діти віком до 23 років, які навчаються на денній формі навчання, мають право на державну цільову підтримку для здобуття освіти, а також право на позаконкурсний вступ до закладів професійно-технічної освіти та на курси для одержання відповідних професій. Це може бути повна або часткова оплата навчання, переведення на бюджет, соціальні стипендії та безоплатне проживання в гуртожитках тощо⁵⁷.

2.2 Соціальні програми та заходи психологічної підтримки військово-службовців

Психологічна підтримка в Збройних Силах України є важливим напрямком діяльності командирів та керівників військових структур.

Багато зусиль спрямовано на підготовку професійних кадрів для Збройних Сил України, для підтримання психологічної стійкості

⁵⁶Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06.06.2019 р. №2745-VIII: станом на 2 жовт. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text> (дата звернення: 09.12.2023)

⁵⁷Про затвердження Умов прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році: Наказ МОН України від 13.10.2021 р. №1098: станом на січень. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1542-21#Text> (дата звернення: 09.12.2023)

військовослужбовців. Такі люди повинні володіти знаннями та навиками високоякісної та ефективної психологічної допомоги, спрямованої на збереження психічного здоров'я людей, які беруть(або брали) участь в бойових діях. В першу чергу такі кадри готуються на військових кафедрах при ВУЗах, також існує Кафедра морально-психологічного забезпечення діяльності військ при Національному університеті оборони України⁵⁸. Там здійснюється підготовка фахівців оперативного-тактичного рівня зі ступенем вищої освіти “магістр” за спеціальністю 254 Забезпечення військ, за спеціалізаціями: організація морально-психологічного забезпечення військ; інформаційно-пропагандистське забезпечення військ та ідеологічна робота у військах.

Проте питання психологічної роботи з особовим складом набуло ширшої потреби, у зв'язку з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Починаючи з навчання основам психологічної підготовки керівників військових колективів, та завершуючи професійним психологічним відбором кандидатів на військову службу здійснюється відповідно до вимог Інструкції з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 10.12.2014 №883⁵⁹.

Психологічний супровід військовослужбовців Збройних Сил України здійснюється з метою формування психологічної стійкості до впливу психотравмуючих чинників бойових дій.

Особовому складу психологічну допомогу надають офіцери-психологи, такваліфіковані групи фахівців психологічної підтримки, які знаходяться в пунктах постійної дислокації військових частин.

Мобільна бригада соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій – це спеціалісти, які надають соціально-психологічну допомогу учасникам бойових дій, надаючи психологічну допомогу та реінтегруючи військових до мирного життя. Особливістю мобільної бригади соціально-психологічної допомоги учасникам військових вій, є наявність у команді консультанта з

---

⁵⁸Кафедра морально-психологічного забезпечення діяльності військ при Національному університеті оборони України URL: <https://nuou.org.ua/u/stru/insti/gi/kaf-mpz.html> (дата звернення: 09.12.2023)

⁵⁹Про затвердження Інструкції з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1088-22#n14> (дата звернення: 09.12.2023)

реінтеграції, який також був учасником бойових дій. Завданням таких бригад є налагодження комунікативного та емоційного зв'язку з військовими за принципом “рівний – рівному”⁶⁰.

Діяльність мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, спрямована на первинну форму психологічної реабілітації – декомпресію. Декомпресія – це поступове переведення механізмів реагування в екстремальних (бойових) умовах до мирних умов життєдіяльності, яка може здійснюватися одразу після виконання бойових завдань⁶¹.

Великий спектр соціально-психологічних послуг утворюють різноманітні громадські організації та ініціативи, які своєю діяльністю закривають частину потреб військовослужбовців.

VeteranHub – це простір для ветеранів, ветеранок та їх сімей де можна отримати безкоштовні психологічні консультації за телефоном чи онлайн. Одним з проєктів VeteranHub спрямованих на реінтеграцію військовослужбовців в соціальне життя є проєкт «Практика», який підтримує роботодавців, які готуються зустріти ветеранів і ветеранок у свої колективи. Вони розробили путівник для працедавців та працівників відділів кадрів, як організувати комфортну адаптацію для ветеранів⁶².

Окремий проєкт від платформи VeteranHub під назвою «Це Ок» для тих військовослужбовців, які ще не мали досвіду роботи з психологом, де можна оцінити свій психічний стан та дізнатись про різноманітні види психологічної підтримки⁶³.

Громадська організація «Психологічна підтримка та реабілітація «Вільний Вибір»» створена психологами, які запустили мобільний застосунок психологічної підтримки для ветеранів та ветеранок – БАЗА. Він дає доступ до навчальних матеріалів про психічне здоров'я, вправи для самопомоги, а

⁶⁰Звіт за результатами дослідження ефективності пілотних мобільних бригад соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій в АТО/ООС та членам їх родин. UNFPA Ukraine. URL: https://ukraine.unfpa.org/uk/MTs_research (дата звернення: 09.12.2023)

⁶¹Біла книга: Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців. ГО “Юридична Сотня”. 2022. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf> (дата звернення: 06.12.2023)

⁶²VeteranHub – мережа підтримки для воїнів та їхніх близьких. «PRACTYCA» Гайд для HR, як стати дружньою до ветеранів компанією. URL: <https://drive.google.com/file/d/1EOTa4vuDBzQBLbpG78Xvqu6x2Voa3eXu/view> (дата звернення: 08.12.2023)

⁶³Платформа «Це Ок» реалізована «VeteranHub» та «Програмі реінтеграції ветеранів, яку реалізує IREX за підтримки Державного департаменту США.» URL: <https://tseok.com.ua/> (дата звернення: 08.12.2023)

також корисні для ветеранів та ветеранок контакти. В застосунку можна ознайомитись з ознаками тривоги, наслідками черепно-мозкових травм, про поганий сон, депресію, панічні атаки, провину та знайти інструменти, як працювати з цими проблемами.

Застосунок містить трекер настрою, можливість записувати свої думки та стани, ставити нагадування. Є кризова кнопка, функція якої – допомогти врегулювати свій стан, або зв'язатись із психотерапевтом та отримати консультацію⁶⁴.

ГО “Блакитний птах” де кваліфіковані психологи та психотерапевти проводить психологічні консультації для колишніх військовополонених, осіб які зазнали незаконних затримань, жорстокого поводження, катувань, а також для їх родин. “Блакитний птах” може розпочати роботу над справою віднезаконного викрадення людини, від подання заяви про викрадення, та допомогти у веденні роботи після звільнення з полону⁶⁵.

Гаряча лінія кризової підтримки Українського ветеранського фонду⁶⁶ де цілодобово та безкоштовно ветерани та їхні рідні можуть отримати допомогу від фахових психологів у моменти кризи. Організація щотижневих груп підтримки для ветеранів та членів їхніх родин, у форматі змішаного середовища підтримки. Фахівці Гарячої лінії – це кваліфіковані психологи, які пройшли навчання з кризової допомоги та підтримки, та мають великий практичний досвід роботи з військовослужбовцями. За результатами роботи фахівців гарячої лінії видано «Путівник для ветеранів і членів їхніх родин у межах системи надання психологічної, медико-психологічної, психіатричної допомоги»⁶⁷.

#ВАРТОЖИТИ – лінія психологічної підтримки військових та їхніх близьких. 80 психологів кол-центру проводять безкоштовні консультації для

⁶⁴Public organization «Psychological support and rehabilitation «VilnyyVybir» «База - психологічна підтримка». URL: https://play.google.com/store/apps/details?id=com.vilniy_vybir (дата звернення: 09.12.2023)

⁶⁵Громадська організація «Блакитний птах». URL: <http://hostage.org.ua/> (дата звернення: 08.12.2023)

⁶⁶Гаряча лінія кризової підтримки Українського ветеранського фонду URL: https://veteranfund.com.ua/projects/hot_line/ (дата звернення: 08.12.2023)

⁶⁷Путівник для ветеранів і членів їхніх родин у межах системи надання психологічної, медикопсихологічної, психіатричної допомоги. Збірник напрацьованих і адаптованих матеріалів з досвіду діяльності Гарячої лінії кризової підтримки Українського ветеранського фонду / автори Лашко О. В., Вареня Т. В., Тимофіїв В. Г., Кошова І. В., Петрушко Є. М., Орловська Н. М., Циганкова Г. Ю., Тернопольська І. Д., Діденко О. В.. 2023. 20 с.

військових та їх сімей, аби допомогти впоратися переживаннями викликаними повномасштабною війною. Вони проводять курс від ізраїльських фахівців у рамках програми MASHAV «Психосоціальна підтримка захисників та захисниць і їхніх родин», організований MASHAV Carmel Training Center у партнерстві з ІТС (Israel Trauma Coalition)⁶⁸.

Центр психологічного консультування та травматерапії “Відкриті двері” (OpenDoors) Фахівці Центру «OpenDoors» допомагають військовослужбовцям впоратись з наслідками травматичних подій. Їх спеціалісти підготовлені за американськими стандартами надають травмафокусовану терапію для військовослужбовців, та їх сімей⁶⁹.

Molfa Hub проект створений асоціацією ресурсної психології та психотерапії надають: психологічну допомогу військовим, психологічну реабілітацію військовослужбовцям, психологічний супровід під час бойових дій, проводять профілактику ПТСР у військовослужбовців, психологічну підтримку дітей військових, психологічну підтримку сімей військових, ветеранів, навчають як підтримувати військових, допомагають із адаптацією ветеранів на робочому місці, виїжджають на території наближені до лінії зіткнення для надання психологічної допомоги військовим⁷⁰.

Центр психічного здоров'я та реабілітації "Лісова поляна" МОЗ України – це орган управління, що належить до сфери діяльності Міністерства охорони здоров'я, і є першим в Україні медичним центром, спеціалізованим на лікуванні психотравм, наслідків легкої черепно-мозкової травми, а також наданні допомоги особам, які пережили полон та тортури. Заклад включає відділення реабілітації, відділення стрес асоційованих розладів, терапевтичне, неврологічне та ортопедо-травматологічне відділення⁷¹.

Сьогодні в Україні під підпорядкуванням Міністерства у справах ветеранів України та Міністерства охорони здоров'я України працює 48 центрів

⁶⁸#ВАРТОЖИТИ — лінія психологічної підтримки військових та їхніх близьких. URL:<https://vartozhyty.com.ua/>(дата звернення: 10.12.2023)

⁶⁹Центр психологічного консультування та травматерапії “Відкриті двері” (OpenDoors). URL:<https://odukraine.com/>(дата звернення: 11.12.2023)

⁷⁰МольфаХаб — проект з: психологічної реабілітації діючих військових, ветеранів та членів їх родин. URL:<https://arpp.com.ua/molfa-hub/>(дата звернення: 08.12.2023)

⁷¹Центр психічного здоров'я та реабілітації “Лісова поляна”.URL:<https://www.lisovapoliana.com.ua/>(дата звернення: 08.12.2023)

соціально-психологічної реабілітації. Вони надають кваліфіковану психологічну, соціальну, реабілітаційну та інформаційно-консультаційну допомогу ветеранам війни, учасникам антитерористичної операції та членам їх сімей. Реєстр закладів психологічної реабілітації можна переглянути на сайті Міністерства у справах ветеранів України⁷².

Міністерство у справах ветеранів України дає можливість ветерану самостійно обрати реабілітаційну установу для отримання психологічної реабілітації. Проте такий підхід вимагає ініціативу з боку самих військовослужбовців. В результаті, через відсутність інформаційної підтримки щодо можливості отримання психологічної реабілітації, то запит на ці послуги доволі низький.

Державна цільова програма з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2023 року, передбачає такі заходи психологічної підтримки ветеранів:

- забезпечення роботи телефонної “гарячої лінії” для учасників та членів їх сімей з метою надання послуг консультування та екстреної психологічної допомоги;
- розробката впровадження галузевого стандарту психосоціальної реадaptaції учасників;
- формування психологічного профілю учасника;
- надання психологічної допомоги учасникам;
- створення системи моніторингу потреб ветеранів війни⁷³.

⁷²Реєстр постачальників послуг із психологічної реабілітації ветеранам війни та членам їх сімей станом на 03.01.2023 року. URL: <https://mva.gov.ua/ua/zakladi-psiologichnoyi-reabilitaciyi-2023-rik> (дата звернення: 10.12.2023)

⁷³Державна цільова програма з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2023 від 5 грудня 2018 р. № 1021року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.12.2023)

Залишається невирішеною проблема нерозуміння потреби в психологічній підтримці для військових. Дані досліджень «Міжнародної організації з міграції»⁷⁴ констатують, що:

- 56% – не звертаються по психологічну підтримку через небажання ділитись своїми проблемами;
- 53% членів сімей військовослужбовців – вказують, про неусвідомлення необхідності допомоги.

Дослідження IREX проведене у 2020 році, зазначає, що основною проблемою забезпечення психологічної допомоги серед українських військових є низький рівень поінформованості про необхідність звернення за психологічною допомогою. Що важливо відмітити, ці ж дослідження доводять, що жінки частіше звертаються за психологічною допомогою в порівнянні із чоловіками⁷⁵. Дослідження Кантар резюмують результати контроверсійного сприйняття психологічної підтримки та реабілітації військовослужбовцями⁷⁶.

Важливо не лише створювати відповідні умови та програми соціального та психологічного захисту для військових, а й працювати над інформуванням військовослужбовців, про їх права та можливості, розширювати позитивне сприйняття психотерапії серед військових.

2.3 Методи спостереження, впливу та корекції психологічного стану військовослужбовців в умовах війни

Під час військових конфліктів соціально-психологічна реабілітація реформується, щодо завдань відновлення бойової готовності, збереження та психологічного відновлення в умовах виконання бойових завдань.

⁷⁴Життя після конфлікту: опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей. Дослідження Міжнародної організації з міграції (МОМ), жовтень 2019 року. URL: http://ukraine.iom.int/sites/default/files/veterans_reintegration_survey_2020_ukr.pdf (дата звернення: 11.12.2023)

⁷⁵How policymakers can support the veteran community in Ukraine: Results from a veteran reintegration survey. IREX. URL: <https://www.irex.org/insight/how-policymakers-can-support-veteran-community-ukraine-results-veteran-reintegration-survey> (дата звернення: 10.12.2023)

⁷⁶Дослідження потреб ветеранів України. Проєкт №7245, аналітичний звіт. Вересень 2019. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Zvit_Kantar-dlya-YUrSotni.pdf (дата звернення: 10.12.2023)

Етапи психологічної реабілітації військовослужбовців проводяться після прибуття до пунктів постійної дислокації, під час відновлення боєздатності підрозділів.

Заходи реабілітації проводяться офіцерами-психологами, медичними працівниками, а також військовими психологами позаштатних груп психологічного забезпечення. У сьогоденні реаліях можуть залучатись представники громадських та волонтерських організацій, з необхідною кваліфікацією, а також представники духовенства.

Для виконання психологічної реабілітації залучаються фахівці, які з отримали диплом про повну вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем не нижче спеціаліста або магістра за спеціальністю: “психологія”, “практична психологія” або “медична психологія”, а також загальний досвід роботи за спеціальністю “психологія”, “практична психологія” або “медична психологія” не менше 5 років⁷⁷.

Поетапно психологічна реабілітація та відновлення включає такі заходи як:

- медичний огляд та складання списку військових, з наявними потребами медичної, наркологічної, психологічної допомоги;
- оцінка порушення адаптаційних резервів військових з майбутньою регуляцією, та визначення подальшої придатності для виконання бойових завдань;
- діагностика психофізіологічних станів військовослужбовців та виявлення осіб, які потребують психологічної або психіатричної допомоги (гострий стрес, ПТСР, фізичної та розумова перевтома);
- надання першої психологічної допомогі військовослужбовцям, які її потребують;
- запобігання особистісним деформаціям військовослужбовців;
- оцінка рівня боєздатності військових частин;

⁷⁷Психологічна робота з військовослужбовцями учасниками АТО на етапі відновлення: Методичний посібник. / Кохун О.М. та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

- оцінка впливу стресових факторів на моральний стан у військових колективах;
- розробка рекомендацій для керівників військових колективів, щодо використання особового складу при виконанні бойових завдань, враховуючи психофізіологічні стани військовослужбовців;
- індивідуальне консультування військовослужбовців;
- консультування при суїцидальних намірах, агресії, спрямованій на себе, чи інших;
- психологічна допомога та психосоціальна стабілізація;
- оптимізація психоемоційного стану, через проведення заходів емоційного та психологічного розвантаження;
- допомога в освоєнні саморегуляції й самокорекції в умовах бойових дій;
- мотиваційне спілкування;
- допомога в процесах розуміння відповідальності за власні вчинки;
- формування між військовослужбовцями нових способів міжособистісних відносин, та спілкування всередині колективу;
- активізація сильних сторін особистості військовослужбовця;
- робота щодо зміцнення зав'язків із сім'єю;
- підтримання соціальних контактів;
- аналіз, виявлення та вирішення проблем сімейного спілкування;
- направлення військовослужбовців на реабілітацію долікувальних закладів за наявності відповідних показань.

Володіючи інформацією про певні особливості поведінки військовослужбовців, можна розділити їх на три категорії⁷⁸:

1. Військовослужбовці без значних порушень психічного стану, здатні самостійно адаптуватись до соціального життя, добре виконують свої службові обов'язки, мають хороші стосунки з рідними.

2. Військовослужбовці, з певними функціональними відхиленнями, та зниженим рівнем працездатності. Проте все ще здатні контролювати свою

⁷⁸Психологічна робота з військовослужбовцями учасниками АТО на етапі відновлення: Методичний посібник. / Кохун О.М. та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

поведінку, напружуючи власні сили та ресурси. Такі військовослужбовці потребують реабілітації та відновлювальних заходів.

3. Військовослужбовці — мають симптоми ПТСР, порушення соціальної адаптації, труднощі з рідними. Такі військовослужбовці повинні перебувати під постійним спостереженням.

Психологічна допомога для військових має три основні етапи:

1. Оцінка стану окремого військовослужбовця або групи військовослужбовців. Оцінити стан військовослужбовця можна за допомогою діагностичних інструментів, таких як опитування, та методів спостереження. На основі цих спостережень є можливість проаналізувати отримані дані, та інтерпретувати результати досліджень, для встановлення проблеми у психологічному стані військовослужбовця, та подальшого вибору найефективнішого методу психологічної допомоги;

2. Психологічний вплив спрямований на подолання кризових станів у військовослужбовця відбувається завдяки результатам діагностичного етапу. На основі отриманих даних, є можливість передбачити результат взаємодії психолога з військовослужбовцем. Терапією вибору для військових зазвичай стає когнітивно-поведінкова та тілесно-орієнтована.

3. Психологічний супровід військовослужбовця або групи військовослужбовців. Спостереження військовослужбовців протягом тривалого періоду, може не лише забезпечити контроль щодо виконання рекомендацій психолога, а й проводити постійні тренінги та консультації із соціальним оточенням військового. Психологічний супровід військовослужбовця передбачає проведення низки психологічних консультацій, та корекцію негативних поведінкових патернів.

До методів психологічної допомоги учасникам бойових дій належать:

Рис 2.2 – Методи психологічної допомоги військовослужбовцям

Психолог, який є частиною особового складу, при перебуванні в пункті постійної дислокації може проводити ряд заходів психологічного аналізу та допомоги військовослужбовцям. При підозрі наявності у військовослужбовця клінічних психічних відхилень, психолог зобов'язаний рекомендувати командирам військової частини направити військового до закладу охорони здоров'я на дообстеження.

Методи спостереження, впливу та корекції психологічного стану військовослужбовців включають^{79 80}:

- спостереження за особовим складом;

⁷⁹Психологія і педагогіка військових колективів: навчальний посібник. / Ананьїн В. О. та ін. : ІСЗЗІ КПІ ім. Ігоря Сікорського, Київ / «Політехніка». 2021. 274 с.

⁸⁰ Власов В.О., Білошицький В.І., Скуз Я.А., Стукан С.О. Організація та методика виховної роботи з особовим складом у Збройних Силах України: Навчально-методичний посібник. Київ: НТУУ “КПІ ім. І. Сікорського”, 2016. 104 с.

- проведення опитувань та бесід;
- проведення психологічного консультування військовослужбовців;
- оцінка психологічних станів особового складу;
- спостереження та регулювання соціальних процесів у військовому колективі;
- визначення рівня психологічної стійкості та рівня бойової активності;
- виявлення ознак стресових реакцій, психічних дезадаптацій, фізичного та розумового виснаження;
- визначення рівня важкості нервово-психічних розладів та психічних травм, за наявності таких у військовослужбовця;
- запобігання психологічній травматизації військовослужбовців, у яких виявлено гостру реакцію на стрес;
- направлення військовослужбовців з ознаками ПТСР та нервово-психічних розладів до закладів охорони здоров'я;
- надання психологічної допомоги;
- консультування рідних військовослужбовців, які потребують психологічної допомоги;
- інструктажі та роз'яснювальні роботи з товаришами військовослужбовців у яких наявні психологічні порушення;
- взаємодія з командирами військових колективів для отримання інформації щодо психологічного стану військових;
- планування подальших заходів спостереження та психологічної допомоги;
- надання рекомендацій командирами військових колективів;
- перспективне планування заходів психологічної допомоги особовому складу військової частини;

Важливою частиною роботи психолога чи психотерапевта, який перебуває в безпосередньому контакті з військовослужбовцями є розпізнання та базова терапія ПТСР.

Розпізнати посттравматичний стресовий розлад за низкою симптомів, які виражені як дуже яскраві, тривожні спогади про подію та симптоми повторного переживання. Інколи більш важливим симптомом може бути уникання ситуацій

та спогадів, пов'язаних з травмою. ПТСР часто супроводжується депресією, підвищеною збудливістю, емоційним онімінням, зловживанням наркотиками та алкоголем ⁸¹.

Психологічна допомога для військовослужбовців в умовах військового конфлікту є складним та багатоетапним процесом. Оцінка психологічного стану військовослужбовців, проведена за допомогою діагностичних інструментів та методів спостереження, визначає проблеми та необхідність допомоги. Психологічний вплив, здійснюваний на основі результатів діагностичного етапу, спрямований на подолання кризових станів та викорінення негативних поведінкових патернів. Психологічний супровід військовослужбовців або групи військовослужбовців передбачає тривале спостереження, консультації та тренінги, з метою забезпечення психологічної стабільності.

Психолог, що є частиною особового складу, виконує важливу роль у розпізнаванні та базовій терапії посттравматичного стресового розладу. Узагальнюючи, ефективна психологічна допомога для військових базується на комплексному підході, включаючи діагностику, терапію та довготривалі заходи психологічного супроводу, що сприяє покращенню психічного здоров'я та адаптації військовослужбовців до стресових умов служби.

---

⁸¹Інститут психічного здоров'я українського католицького університету. Національного інституту клінічної майстерності Великої Британії (NICE). Львів. 2015 64
с. URL: <https://www.nice.org.uk/guidance/ng116/resources/posttraumatic-stress-disorder-pdf-66141601777861> (дата звернення: 10.12.2023)

РОЗДІЛ 3

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

3.1 Зарубіжний досвід соціально-психологічного захисту військовослужбовців

Щоб розуміти суть соціально-психологічного захисту українських військовослужбовців, бачити наявні проблеми та ефективно їх вирішувати, необхідно розглянути зарубіжний досвід здійснення психологічного впливу у збройних силах армій світу. Це дасть можливість, враховуючи наявні умови морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України, виробити нові підходи до організації психологічного забезпечення.

Психологічний стан особового складу формується ідеологічними, соціальними, психологічними та побутовими чинниками. Система морально-психологічного впливу в провідних арміях світу включає, як ідейно-виховний вплив, так і глибоку психологічну та соціальну роботу. Захист військових від негативного інформаційного впливу противника, запобігає поширенню ворожої пропаганди та дозволяє службовцям виконувати бойові завдання максимально ефективно.

Не можна розглядати плюси психологічного забезпечення армій світу і оминути досвід американських військових, який справедливо вважається найбільш організованим та цілеспрямованим, в порівнянні з іншими світовими арміями. Психологічна стійкість, досягається воєнними спеціалістами, за допомогою таких важелів впливу, як: бойовий дух, строга військова дисципліну, володіння власними емоціями, чесність, вірність обов'язку, почуття солдатської та офіцерської честі⁸².

Статут AR 600-5 “Стандарти поведінки”⁸³ – комплекс морально-етичних та

---

⁸²Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: Підручник: у 2 ч. Ч.1. / колектив авторів; за заг. ред.. В. В. Стасюка. Київ: НУОУ, 2012. 682 с.

⁸³National Guard Refulation (Ar) 600-5 “The Active Guard/Reserve (Agr) Program” URL:<https://www.vv.ng.mil/Portals/22/600-5%20agr%20army.pdf> (дата звернення: 12.12.2023)

психологічних вказівок американських військовослужбовцівнаголошує на основних принципах:

- служба суспільству – військовослужбовець є “слугою суспільства” у мирний час постійно готується до захисту держави, в ході війни безпосередньо бере участь у бойових діях;
- строге виконання поставлених завдань та цілей;
- управління – офіцери повинні вміти чітко ставити завдання, етично будувати відносини з підлеглими, бути стабілізуючою частиною військового колективу;
- лояльність військовослужбовців від президента, командира до новобранця;
- дисциплінованість – принцип єдиної дисципліни для усіх категорій військовослужбовців незалежно від звання чи посади;
- готовність до виконання бойових завдань, а також різкої зміни обстановки, обов’язків та завдань;
- взаємодопомога – спільна праця військовослужбовців;
- дотримання ввічливості під час спілкування, недопущення вульгарності та грубості;
- політичне неутручання – збройні сили США виконують військове забезпечення національної політики незалежно від перебування при владі певної політичної партії, особистих поглядів чи інтересів.

Ці принципи чітко відобразились на проведенні операції "Буря в пустелі" проти Іраку. Міністерство оборони США ставило завдання щодо підготовки якісної пропаганди, яка доводила необхідність захисту національної безпеки США. Воєнні дії проти Іраку не викликали сумнівів у світової спільноти, а засоби масової інформації всі як один стверджували про необхідність операції. "Буря в пустелі" цікава також наявністю підрозділів "психологічних операцій", які застосовували прийоми інформаційно-психологічного тиску та дезінформації на противника.

Антитерористична війна проти Талібану також показала важливість інформаційного та психологічного впливу, як на противника, так і на власних

солдатів. Початок цьому поклав президент США Буш, коли заявив у зверненні до інших держав чітку позицію щодо визначення їх ролі в цій війні. Він вимагав обрати сторону чи з Америкою, чи з терористами.

До початку Першої світової війни у США була створена «Рада з питань використання психології у військовій справі», яка мала на меті залучити психологів до психологічної підготовки майбутніх солдат. На протязі 1917-1918 років ними було обстежено 2 млн. осіб, та створено «Моральну службу».

Під час Другої світової війни було створено відділи прикладної психології при Національній раді оборони США, яка налічувала близько 1000 психологів. Вони здійснили понад 500 різних військово-психологічних досліджень. Психологічні дослідження дали можливість впровадити результати у роботу військ. Протягом 1942-1943 років, вони здійснили психологічне обстеження понад 7 мільйонів осіб. Після Другої світової війни ці організації були розформовані. Проте під час війни в Кореї в 1951 році було сформовано Управління психологічної війни. Станом на 1986 рік вже 146 установ займалися військово-психологічними проблемами.

Система управління психологічним забезпеченням у США є досить ефективною. В Міністерства армії сухопутних військ США залучено близько 6 000 осіб в службі зав'язків із громадськістю. А в службі роботи з особовим складом – понад 5 000 психологів, служба капеланів включає 3 500 священників.

На кінцевий результат бойових дій має значний вплив готовність військ до виконання бойових завдань. Війна в Перській затоці показала, необхідність психологічної підтримки у лавах власних військ. ЗМІ порівнювали воїнів з героями та переконували військовослужбовців, що «Бог, держава та родина» вказують їм на шлях перемоги. Пропагувалися патріотичні листи, було створено «міст допомоги», девоїни отримували листи та вітання від американців. Солдатам надходили присвячені їм вірші, пісні, звернення ветеранів. Щоб підвищити моральний дух запрошували відомих державних діячів, сенаторів, колишніх президентів, відомих артистів.

Також велика увага приділялася сім'ям військовослужбовців, створювалися центри, для надання підтримки родинам військових.

До складу військ залучають досвідчених психіатрів та психологів, які запобігають впливу негативних стрес-факторів. Під час індивідуальних та колективних заходів вони прививають військовослужбовцям навички самоконтролю та холонокровності, необхідні для збереження боєздатності в момент зіткнення з супротивником.

Загальними напрямками психологічної підтримки військовослужбовців в армії США є⁸⁴:

- формування психологічної та соціальної обстановки, з'ясування психологічних та соціально-політичних особливостей бойових завдань;
- здійснення заходів соціально-психологічної адаптації особового складу до початку ведення бойових дій;
- оцінювання психічного стану військ, планування та здійснення на цій основі заходів психологічного забезпечення особового складу для виконання конкретних бойових завдань;
- вивчення морально-психічного стану супротивника, виявлення слабких сторін та розробка дієвих заходів його послаблення;
- оцінка оперативно-тактичного становища під час бойових дій, впровадження заходів корекції психологічного стану з метою активізації духовних, психічних і психофізіологічних потенціалів воїна;
- запобігання можливим негативним психічним явищам в бойовій обстановці;
- оцінювання психічних втрат під час бойових дій, врахування цих втрат під час морально-психологічної підготовки особового складу;
- підтримка тісної взаємодії з розвідкою, контррозвідкою та іншими структурами з метою обміну інформацією;
- формування потенційної стійкості військовослужбовців можливого інформаційно-психологічному впливу супротивника.

Аналіз зарубіжного досвіду, зокрема американського, свідчить про вагомість психологічного впливу на військовослужбовців як частину

---

⁸⁴Army Community Service. URL: <https://www.armyfamilywebportal.com/content/army-community-service> (дата звернення: 12.12.2023)

комплексного соціально-психологічного захисту. Основні принципи, такі як виховання бойового духу, дотримання строгої військової дисципліни, лояльність та готовність до виконання завдань, допомагають створювати в армії міцний корпус високопрофесійних та морально стійких осіб.

Американський досвід психологічної підготовки та підтримки в основному базується на строгості вимог, але при цьому враховує індивідуальні особливості кожного військовослужбовця, сприяючи його адаптації та психологічній стійкості. Також важливим аспектом є взаємодія з різними структурами, зокрема розвідкою та контррозвідкою, для ефективного обміну інформацією та координації заходів. Відзначається також важливість взаємодії із сім'ями військовослужбовців та розробка програм психологічної реабілітації для ветеранів. Це допомагає створити повноцінну систему підтримки, яка враховує не лише індивідуальні потреби військових, але й підтримує їхні сім'ї та забезпечує майбутню реадaptaцію після завершення військової служби.

3.2 Вдосконалення організаційних аспектів та розширення соціально-психологічних програм підтримки військовослужбовців

Соціальні послуги та програми відіграють важливу роль в реінтеграції військовослужбовців в соціальне життя. Виділяють три види реабілітації: соціальну, медичну та професійну, для кожної з яких характерні певні принципи (табл. 3.1) ⁸⁵.

Таблиця 3.1 – Принципи реабілітації за видами

Принципи соціальної реабілітації	Принципи медичної реабілітації	Принципи професійної реабілітації
<ul style="list-style-type: none"> - етапність; - комплексність; - послідовність; - диференційованість; - безперервність 	<ul style="list-style-type: none"> - доступність; - обґрунтованість; - гнучкість; - комплексність; - безперервність 	<ul style="list-style-type: none"> - індивідуальність; - інтегративність; - локальність.

⁸⁵Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань соціального захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевіірочні) та спеціальні збори, і деяких інших осіб : Закон України від 03.11.2006 № 328-V. URL:

https://ips.ligazakon.net/document/view/t060328?an=48&ed=2020_09_17 (дата звернення: 14.12.2023)

Результати дослідження «Шлях пораненого» виявили реальний недостатній рівень соціальної підтримки військовослужбовців після поранення⁸⁶. Шлях бійця починається від поранення де його евакуюють, надають першу медичну допомогу. Після цього в пунктах стабілізації надається професійна медична допомога і вже після, за потреби, військовий проходить лікування в закладі охорони здоров'я, яке триває не більше місяця. Після виписки, на підставі стану військовослужбовця, може бути рекомендована реабілітація або відпустка, але відповідне рішення військовослужбовець отримує тільки після проходження ВЛК.

Респонденти вказали⁸⁷:

28% –стикалися з проблемами через скорочення терміну перебування у закладі охорони здоров'я;

24% –вказали на проблему відсутності необхідних ліків;

23%.– отримали неправильні чи неповні діагнози, спостерігали помилки при оформленні медичних документів. можна подати дослідження у формі таблиці або рисунку

Найневтішнішим є спостереження різко негативного та упередженого ставлення до поранених військовослужбовців у цивільних лікарнях⁸⁸.

Проте зафіксовані також позитивні практики медичних служб, налагодження процесу лікування поранених самими закладами охорони здоров'я. Існує практика надсилання фотовиписок медичної карти, рекомендацій, місцеперебування. Такий спосіб взаємодії з документами може полегшити контроль стану військовослужбовця медичним персоналом, покращити прогрес лікування, якщо поранені зникають на якомусь етапі

⁸⁶Правозахисний центр для військовослужбовців “Принцип”, дослідницька компанія Gradus, ГО Terra U Дослідження “Шлях пораненого: потреби, проблеми та бачення майбутнього” 2023. 73с.URL: <https://www.pryncyp.com/analytics/socziologichne-doslidzhennya-shlyah-poranenogo-potreby-problemy-ta-bachennya-majbutnogo/> (дата звернення: 12.12.2023)

⁸⁷Там само.

⁸⁸Результати комплексного дослідження Дискримінація різних соціальних груп у ЗСУ: погляди військових та цивільних громадян. URL:<https://veteranfund.com.ua/analytics/social-group-discr/> (дата звернення: 13.12.2023)

евакуації, то попередні документи дозволяють простежити їхній шлях⁸⁹.

Особливу увагу лікувальні заклади приділяють лікуванню контузій та ПТСР. Проте застарілі протоколи, використання ліків обмеженої ефективності та накопичувальний ефект симптомів, може спричинити серйозні наслідки, такі як: втрату працездатності та придатності до військової служби.

Встановлений регламент⁹⁰ передбачає інформування військових частин про виписку лікарняними закладами військових, проте часто лікарні не надають відповідної інформації через перенавантаження. Деякі військові шпитали можуть інформувати військову частину через самих поранених.

Проблеми взаємодії військових, військових частин та цивільних закладів охорони здоров'я, базується різній побудові процесів. Сюди входять: проблеми комунікації, відсутність звітності, відсутність регулярного надання інформації, відсутність попередження про виписку цивільних лікарень військовим частинам. Також працівники цивільних закладів охорони здоров'я зіштовхнулися порушенням лікарської таємниці, через вимоги інформації від військових частин.

Військові лікарні після виписки військових повинні надавати інформацію про певні кроки після завершення лікування, такі як: проходження ВЛК та потрібні документи. Але процес інформування про подальші кроки часто не надається або не відповідає дійсності.

Складним є варіант перебігу подій, коли лікувальний заклад не проводить ВЛК самостійно та залишає це на розсуд військової частини. Деякі військові частини практикують оформлення направлення на ВЛК пораненому дистанційно, не вимагаючи повертатись до частини для особистого отримання направлення від командира.

Досвід повернення військовослужбовців у військові частини після проходження лікування, залежить від процедур підрозділу та заходів

---

⁸⁹Правозахисний центр для військовослужбовців "Принцип", дослідницька компанія Gradus, ГО Terra U Дослідження "Шлях пораненого: потреби, проблеми та бачення майбутнього" 2023. 73с. URL: <https://www.pryncyp.com/analytics/socziologichne-doslidzhennya-shlyah-poranenogo-potreby-problemy-ta-bachennya-majbutnogo/> (дата звернення: 12.12.2023)

⁹⁰Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України НАКАЗ 14.08.2008 № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text> (дата звернення: 13.12.2023)

проведених лікарнею, а також від віддаленості розташування військової частини від медичного закладу в якому перебував військовий. Деяких виписаних військовослужбовців забирає медична рота військової частини, інші повертаються до військової частини самостійно.

Відпустка та направлення на реабілітацію, надається після проходження ВЛК, та залежить від військової частини. Направлення до реабілітаційного закладу, вирішується медичними службами частини. Поранені військовозвертають увагу на відсутності єдиної процедури отримання реабілітації. Деякі реабілітаційні центри мають власні внутрішні процедури, які перешкоджають військовослужбовцю отримати реабілітаційні послуги вчасно. Також існує проблема якості послуг реабілітаційних центрів, їх недостатня кількість, та відтермінованість початку реабілітації⁹¹.

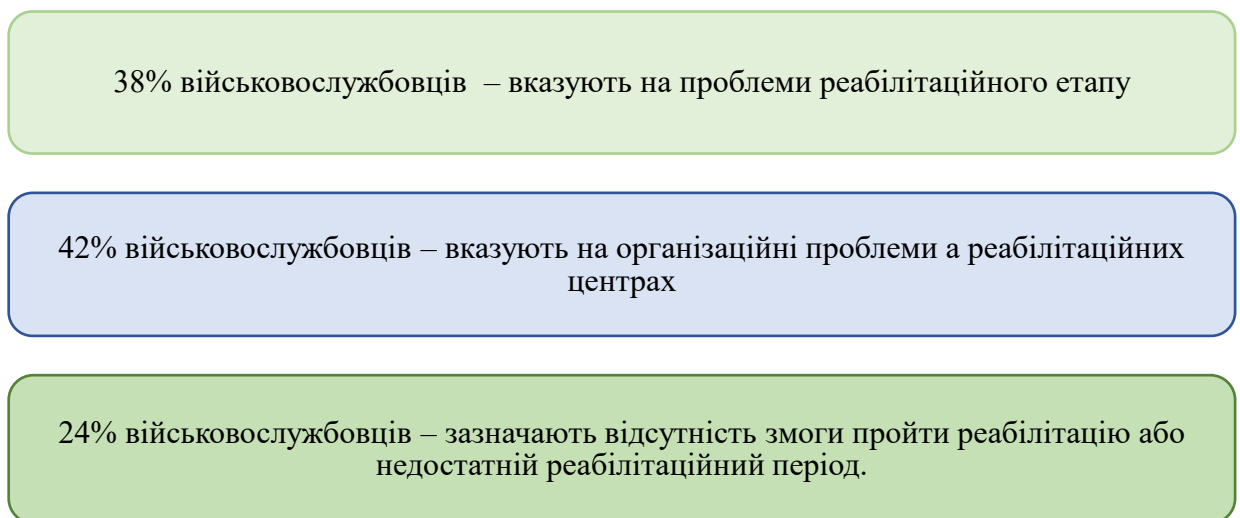

Рис 3.1 – Проблеми, з якими стикається військовослужбовець під час реабілітаційного періоду (у %)

Суттєвою проблемою для поранених військових є відсутність розуміння процесів, комунікації військової частини, закладів охорони здоров'я, ВЛК та МСЕК.

Проблематику процесів взаємодії пораненого військовослужбовця з військовою частиною та закладами охорони здоров'я можна резюмувати так:

⁹¹Реабілітація військовослужбовців в Україні. Загальні проблеми та особливості організації під час воєнного стану. Київ. ВД «Професіонал», 2022. 406 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/reabilitatsiya-viyskovosluzhbovtziv-v-ukraini-zagalni-problemi-ta-osoblivosti-organizatsii-pid-chas-voienogo-stanu.pdf> (дата звернення: 13.12.2023)

- неузгодженість організації процесів, із значно меншим включенням у них пораненого;
- велика кількість документів, необхідних у випадку оформлення інвалідності та отримання статусу «непридатний»;
- затягування терміну надання необхідних документів військовою частиною;
- відсутність можливості електронної подачі документів;
- неможливість пройти реабілітацію;
- неправильна або неповна постановка діагнозу;
- помилки при оформленні медичними закладами та військовими частинами;
- упереджене ставлення командування та зі сторони лікарів;
- відсутність ВЛК у лікувальному закладі;
- обмежена кількість закладів, що проводять ВЛК;
- обмежена кількість осіб, уповноважених направляти на ВЛК;
- саботаж направлення на ВЛК командирами;
- відсутність дієвих механізмів та розуміння подальших дій у разі незгоди з висновками;
- обмежена інформованість представників адміністрацій військових частин щодо процедури МСЕК;

Такий перелік проблематичних моментів, якими військовий стикається після завершення служби можна було б суттєво скоротити, створивши та надавши представникам адміністрацій військових частин та самим військовим чіткої інформації щодо етапів, строків та підстав направлення, проходження ВЛК та МСЕК. Також необхідним є спрощення процедури узгодження діагнозів, що зазначені у висновках ВЛК та МСЕК.

Вирішення питання про демобілізацію чи подальшу зайнятість військовослужбовців, що отримали інвалідність за результатами МСЕК, а також механізм отримання грошової допомоги потребують ширшого інформування військовослужбовців, представників військових частин, лікувальних установ.

Досягти ефективності соціального забезпечення повним та своєчасним інформуванням військовослужбовців про характер бойових дій, умови виконання бойових завдань. Отримання інформації про психологічний стан особового складу та задоволення матеріально-побутових запитів, формує в військовослужбовців моральні та бойові якості, які пізніше спрямовуватимуться на виконання бойових завдань.

Вихованням в військових правової культури, розуміння своїх законних прав та виконання своїх службових обов'язків в умовах воєнного часу, формує в військовослужбовців відчуття відповідальності за власні дії. Задоволення соціальних потреб військовослужбовців, сприяння спілкуванню з різними, формуватиме у особового складу морально-бойові якості, необхідних для відновлення та активізації психологічних ресурсів.

Щоб вирішити низку проблем, які виникають в військовослужбовців впродовж та після закінчення військової служби та резюмуючи раніше викладені матеріали, можна сформулювати низку рекомендацій, щодо соціально-психологічного захисту військовослужбовців.

Підвищення обізнаності медичного персоналу. Необхідно формувати норми щодо етичного та професійного ставлення медичного персоналу до поранених військовослужбовців.

Змін потребують протоколи лікування. Запровадження сучасних та ефективних методів лікування контузій та ПТСР для підвищення результативності лікування.

Покращення взаємодії та обміну інформацією. Впровадження ефективних механізмів обміну інформацією між військовими частинами та цивільними лікарнями для покращення комунікації та контролю за станом поранених.

Електронна подача документів. Впровадження системи електронної подачі документів для зменшення адміністративного тиску та прискорення процесів отримання документів.

Створення єдиної процедури отримання реабілітації. Встановлення стандартів та єдиної процедури отримання реабілітації, спрощення доступу та забезпечення якості послуг.

Системне інформування військовослужбовців. Забезпечення військовослужбовців чіткою та доступною інформацією щодо процедур виписки, ВЛК, МСЕК та соціального забезпечення.

Розробка єдиного стандарту для демобілізації: Створення єдиного стандарту для процесу демобілізації, реабілітації та соціального забезпечення військовослужбовців для забезпечення стабільності та прозорості у рішеннях.

Розширення розуміння соціально-психологічного забезпечення. Проведення нових досліджень та практичних заходів для більш глибокого розуміння соціально-психологічного забезпечення.

Розвиток ефективних програм та заходів. Сприяти розвитку та впровадженню програм та заходів соціального та психологічного забезпечення, зокрема, враховуючи потреби різних соціальних груп, таких як: діючі військовослужбовці, ветерани, а також сім'ї військових.

Створення механізмів оцінки та моніторингу. Розробити механізми систематичної оцінки та моніторингу ефективності програм соціально-морального забезпечення з метою їхнього подальшого вдосконалення.

Активізація участі громадян. Залучити громадянське суспільство до процесу формування та вдосконалення політики соціально-психологічного забезпечення через діалог та партнерство.

Підвищення ролі освіти та пропаганди. Запровадження ефективних освітніх та інформаційних кампаній для підвищення рівня свідомості громадян щодо соціально-морального забезпечення та його впливу на суспільство.

Активно вивчати та впроваджувати найкращі практики соціально-психологічного забезпечення, керуючись досвідом інших держав для вдосконалення власних стратегій.

ВИСНОВКИ

Резюмуючи дане дослідження, можна виокремити деякі висновки та рекомендації:

- *визначено теоретичні засади соціально-психологічного захисту військовослужбовців*, які базуються на нормативно-правових положеннях, які визначають його основні принципи та механізми функціонування. Теоретичні засади соціально-психологічного захисту військовослужбовців базуються на психологічних та соціальних науках, спрямованих на вивчення людської поведінки та взаємодії у соціальних групах. Ключові концепції включають адаптацію, стресори, психосоціальну підтримку, розвиток особистості та комунікаційні навички. Загальний підхід до соціально-психологічного захисту військовослужбовців базується на визнанні їхнього важливого внеску у безпеку та стабільність країни, а також розумінні великого психологічного та соціального тиску, якому вони піддаються у зв'язку із виконанням службових обов'язків.

- *з'ясовано історичний вплив на формування соціально-психологічного захисту військовослужбовців*, та виявили ряд ключових аспектів, які визначають еволюцію цього поняття протягом часу. Історичні події війни в Афганістані, Антитерористична операція та повномасштабне вторгнення, спричинили соціокультурні трансформації в цілих поколіннях військовослужбовців. Ці події формували нові психологічні аспекти військової служби та визначали особливості соціального захисту військовослужбовців сьогодення. Історія вказує на недостатність соціальної та психологічної підтримки військовослужбовців, проблеми подолання стресових ситуацій та психологічних труднощів.

- *досліджено фактори впливу на психологічний стан військовослужбовців* та у ході проведеного дослідження виявлено, що це питання є надзвичайно складним та багатограним. Здобуті результати дозволяють зрозуміти, що психічний стан військовослужбовців визначається

численними чинниками, включаючи стресові ситуації на полі бою, психосоціальні умови служби, якість командної взаємодії, а також підтримку з боку родини та суспільства. Виявлено, що розробка та впровадження програм психологічної підтримки військовослужбовців є важливим елементом забезпечення їхнього психічного благополуччя. Також важливо враховувати індивідуальні особливості кожного військового та створювати індивідуальні умови для адаптації до стресових ситуацій.

- *розглянуто організаційні аспекти соціально-психологічного захисту під час воєнного конфлікту*, що полягають в спрямованості на забезпечення фізичного та психічного здоров'я військових. Різноманітні види психологічної підтримки, такі як комунікативні, організаційні та аутогенні способи, розглядаються як необхідні елементи соціально-психологічного захисту військовослужбовців. Важливою складовою ефективного психологічного захисту є вплив на особистість військовослужбовця, емоційний стан, свідомість та волю. Принципи психологічної підготовки включають в себе виховну, формуючу, мобілізуючу, навчальну, захисну та інформаційну функції, які спрямовані на розвиток моральних, професійних та психологічних якостей військовослужбовців. Загальна мета соціально-психологічного захисту військових полягає в створенні умов для збереження фізичного та психічного здоров'я в умовах військових дій. Такий підхід сприяє не лише покращенню бойової ефективності, але й забезпеченню загального добробуту та внутрішньої стійкості особистості військовослужбовця, що є важливим елементом сучасних військових стратегій.

- *проаналізовано ефективність системи соціально-психологічного захисту в Україні в умовах війни*, та виявлено колосальний вплив повномасштабного вторгнення, яке вивело на передній план необхідність ефективної системи соціального та психологічного захисту військово-службовців, особливо тих, які пережили поранення та стикаються з труднощами адаптації до цивільного життя. Система соціального захисту ветеранів сьогодні, на жаль, не завжди в змозі витримати навантаження, яке виникає у зв'язку зі збільшенням кількості військовослужбовців. Законодавство

надає значну кількість пілґ, проте бюрократичні процеси та невідповідність цих пілґ реальним потребам військовослужбовців, створюють труднощі у їх отриманні та можуть ускладнювати процес їх реінтеграції в соціальне життя.

Для вирішення цих проблем важливим є пошук нових, більш ефективних механізмів надання пілґ та соціальної підтримки військових. Проте, важливо забезпечити не лише наявність таких механізмів, але й ефективність та їх адаптацію до конкретних потреб військових. Подолання недоліків у системі соціального захисту вимагає комплексного підходу, який включає у себе як правові, так і соціально-економічні заходи, зорієнтовані на реальні потреби та добробут тих, хто ризикує своїм життям задля захисту України.

- виокремлено основні соціальні програми та заходи психологічної підтримки військовослужбовців, та з'ясовано, що психологічна підтримка в Збройних Силах України стає важливим аспектом діяльності керівників та командирів, оскільки забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців є важливою передумовою збереження їх психічного здоров'я під час виконання службових обов'язків та після бойових дій. Забезпечення психологічної підтримки військовослужбовцям реалізується через діяльність офіцерів-психологів та кваліфікованих груп фахівців у військових частинах.

Мобільні бригади соціально-психологічної допомоги грають важливу роль у первинній психологічній реабілітації через проведення декомпресії та розробку індивідуальних підходів до військових. Громадські організації, такі як VeteranHub, ГО "Блакитний птах" та Український ветеранський фонд, розробляють та реалізують різноманітні проекти з психологічної підтримки військових та їхніх родин. Мобільні додатки, гарячі лінії та групи підтримки відіграють важливу роль у забезпеченні доступу до професійної допомоги, а також у навчанні та створенні сприятливого середовища для військовослужбовців.

- проаналізовано зарубіжний досвід соціально-психологічного захисту військовослужбовців, та визначено ключові переваги психологічної підтримки військовослужбовців в американській армії. Важливим аспектом виявляється увага, яку приділяють психологічній підтримці сімей військовослужбовців.

Створення центрів для надання підтримки та розвиток програм для сімей свідчать про розуміння важливості соціального благополуччя осіб, рідні яких служать державі. Також варто відзначити активне використання досвідчених психіатрів та психологів у складі військ. Їх роль у запобіганні негативних стрес-факторів та формуванні навичок самоконтролю та холоднокривності відіграє визначальну роль у забезпеченні боєздатності військовослужбовців у стресових ситуаціях. Зазначений підхід базується на строгості вимог та врахуванні індивідуальних особливостей військовослужбовців, сприяючи не лише їхній адаптації, але й психологічній стійкості.

- *розглянуто напрями вдосконалення організаційних аспектів та можливості розширення соціально-психологічних програм для підтримки військовослужбовців, в контексті проблематики взаємодії поранених військовослужбовців із військовими частинами та закладами охорони здоров'я, а також враховуючи проблеми організаційних аспектів та соціально-психологічної підтримки, необхідно спрямувати увагу на покращення якості послуг та підвищення рівня підтримки для військовослужбовців. Серед ключових заходів визначено створення спеціалізованих центрів психологічної та соціальної підтримки, електронних ресурсів для психологічної підтримки, розвиток ветеранських організацій, та зміцнення системи медичної та психологічної підготовки персоналу. Реалізація цих заходів може значно покращити умови для військовослужбовців із пораненнями та інвалідністю, забезпечити їм адекватну соціальну підтримку та допомогти у подоланні психологічних труднощів.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців. Національний фонд на підтримку демократії. 2022. 142 с. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf> (дата звернення: 05.12.2023)
2. Біла книга: Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців. ГО “Юридична Сотня”. 2022. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf> (дата звернення: 06.12.2023)
3. Венгер О.П. та ін. Посттравматичний стресовий розлад : навчальний посібник / ДВНЗ «Тернопіль. держ. мед. ун-т ім. І.Я. Горбачевського МОЗ України». Тернопіль : ТДМУ, 2016. 260 с.
4. Відношення до життя та смерті в умовах надзвичайної ситуації: ціннісно-смысловий аспект : монографія / Лебедев Д. В. та ін. / Харків : УЦЗУ, 2009. 128 с.
5. Власов В.О., Білошицький В.І., Скуз Я.А., Стукан С.О. Організація та методика виховної роботи з особовим складом у Збройних Силах України: Навчально-методичний посібник. Київ: НТУУ “КПІ ім. І. Сікорського”, 2016. 104 с.
6. Вшанування учасників бойових дій на території інших держав. Видання «Укрінформ». 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2403420-v-ukraini-sogodni-vsano-vuut-ucasnikiv-bojovih-dij-na-teritorii-insih-derzav.html> (дата звернення: 04.12.2023)
7. Гаряча лінія кризової підтримки Українського ветеранського фонду URL: https://veteranfund.com.ua/projects/hot_line/ (дата звернення: 08.12.2023)
8. Громадська організація «Блакитний птах». URL: <http://hostage.org.ua/> (дата звернення: 08.12.2023)
9. Грибок А. О. Психічне здоров'я військовослужбовців Збройних Сил України як головний фактор успішного виконання бойових завдань в складних та екстремальних умовах. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2018. Том.

XI : Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 18. С. 21–40.

10. Деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб, постраждалим учасникам Революції Гідності та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.12.2023)

11. Державна цільова програма з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2023 від 5 грудня 2018 р. № 1021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.12.2023)

12. Дослідження потреб ветеранів України. Проєкт №7245, аналітичний звіт. Вересень 2019. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Zvit_Kantar-dlya-YUrSotni.pdf (дата звернення: 10.12.2023)

13. Жигайло Н., Матеюк О. Психологічний супровід військовослужбовців у зоні ведення бойових дій. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2022. Випуск 13. С. 64–70. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2022.13.8>

14. Життя після конфлікту: опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей. Дослідження Міжнародної організації з міграції (МОМ), жовтень 2019 року. URL: http://ukraine.iom.int/sites/default/files/veterans_reintegration_survey_2020_ukr.pdf (дата звернення: 11.12.2023)

15. Звіт за результатами дослідження ефективності пілотних мобільних бригад соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій в АТО/ООС та членам їх родин. UNFPA Ukraine. URL: https://ukraine.unfpa.org/uk/MTs_research (дата звернення: 09.12.2023)

16. Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО. 15 грудня, 2016. Додаток 1. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatku.pdf> (дата звернення: 09.12.2023)

17. Зашко О., Сівец Е. Проект «Наші 30. Жива історія». Лабораторія журналістики суспільного інтересу. Київ. 2021. URL: <https://90.in.ua/afhanska-viyna> (дата звернення: 05.12.2023)

18. Інститут психічного здоров'я українського католицького університету. Національного інституту клінічної майстерності Великобританії (NICE). Львів. 2015. 64 с. URL: <https://www.nice.org.uk/guidance/ng116/resources/posttraumatic-stress-disorder-pdf-66141601777861> (дата звернення: 10.12.2023)

19. Конституція України : Закон України від. 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.12.2023).

20. Концепція морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України», посібники: Виховна робота в підрозділах Збройних Сил України / Навчальний посібник / За ред. В.В. Ягупова. Київ : НАОУ. 2006. 246 с.

21. Кафедра морально-психологічного забезпечення діяльності військ при Національному університеті оборони України URL: <https://nuou.org.ua/u/stru/insti/gi/kaf-mpz.html> (дата звернення: 09.12.2023)

22. Кузьо Т. Афганістан: сутички, що переросли у війну. Вперед-«Діялог». Торонто. 2019. Ч. 11. URL: <https://vpered.wordpress.com/2019/02/11/kuzio-afghanistan/> (дата звернення: 04.12.2023)

23. Лесков В.О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : автореф. дис. канд.

психол. наук : 19.00.09. Хмельницький, 2008. 22 с.

24. Міністерство цифрової трансформації України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://thedigital.gov.ua/> (дата звернення: 06.12.2023)

25. Морально-психологічне забезпечення діяльності військ (сил): Навчальний посібник /Авт. кол.: загальна ред. Алещенко В.І. Київ : НАОУ. 2007. 176 с.

26. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: Підручник: у 2 ч. Ч.1. / колектив авторів; за заг. ред.. В. В. Стасюка. Київ: НУОУ, 2012. 682 с

27. Морально-психологічне забезпечення професійної діяльності підрозділів Держспецзв'язку : навчальний посібник /за. ред. В. О. Ананьїна; ІСЗЗІ КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во “Політехніка”. 2022. 303 с.

28. Потапчук Є. М. Теорія та практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців : монографія . Хмельницький : Видавництво Національної академії ДПСУ ім. Б. Хмельницького, 2004. 323 с.

29. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій: Кокун О.М. та ін. Методичний посібник. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.

30. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Л. Гридковець та ін. Навчальний посібник. Том 3. Київ. 2018. 236 с.

31. Платформа «е-Ветеран». URL: <https://eveteran.gov.ua/> (дата звернення: 06.12.2023)

32. Платформа «е-Ветеран» URL: <https://eveteran.gov.ua/benefits/bezoplatna-psihologichna-dopomoga-ministerstvo-u-spravah-veteraniv> (дата звернення: 06.12.2023)

33. Платформа «Це Ок» реалізована «VeteranHub» та «Програмі реінтеграції ветеранів, яку реалізує IREX за підтримки Державного департаменту США.». URL: <https://tseok.com.ua/> (дата звернення: 08.12.2023)

34. Правозахисний центр для військовослужбовців “Принцип”, дослідницька компанія Gradus, ГО Terra U Дослідження “Шлях пораненого:

потреби, проблеми та бачення майбутнього” 2023. 73с. URL: <https://www.pryncyp.com/analytics/socziologichne-doslidzhennya-shlyah-poranenogo-potreby-problemy-ta-bachennya-majbutnogo/> (дата звернення: 12.12.2023)

35. Про внесення зміни до статті 3-1 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" щодо Єдиного державного реєстру ветеранів війни. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2684-viii#Text> (дата звернення: 06.12.2023)

36. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань соціального захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, і деяких інших осіб : Закон України від 03.11.2006 № 328-V. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t060328?an=48&ed=2020_09_17 (дата звернення: 14.12.2023)

37. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t990551?an=479706&ed=2023_05_02 (дата звернення: 07.12.2023)

38. Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1538-16#Text> (дата звернення: 03.12.2023)

39. Про затвердження Інструкції про організацію у Збройних Силах України соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України : Наказ Міністерства оборони України 19.01.2016 № 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0478-16#Text> (дата звернення: 07.12.2023)

40. Про затвердження Інструкції з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1088-22#n14> (дата звернення: 09.12.2023)

41. Про затвердження Умов прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році: Наказ МОН України від 13.10.2021 р. №1098: станом на січень. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1542-21#Text> (дата звернення: 09.12.2023)

42. Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України від 08.12.2016 № 1285. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM055667> (дата звернення: 02.12.2023)

43. Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин (підрозділів), від 09.12.2015 № 702. URL: https://ips.ligazakon.net/document/re28367?an=1&ed=0000_00_00 (дата звернення: 03.12.2023)

44. Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України НАКА314.08.2008 № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text> (дата звернення: 13.12.2023)

45. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із психологічної допомоги ветеранам війни, особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб, постраждалим учасникам Революції Гідності, членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.12.2023)

46. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Документ 2011-ХІІ, чинний, поточна редакція від 05.10.2023, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 04.12.2023)

47. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. №3551-ХІІ: станом на 1 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 09.12.2023)

48. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 45, ст.425 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 05.12.2023)

49. Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06.06.2019 р. №2745-VIII: станом на 2 жовт. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text> (дата звернення: 09.12.2023)

50. Психологія і педагогіка військових колективів: навчальний посібник. / Ананьїн В. О. та ін. : ІСЗЗІ КПІ ім. Ігоря Сікорського, Київ / «Політехніка». 2021. 274 с.

51. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій методичний посібник. за ред. Кісарчука З. Г. Київ : ТОВ “Видавництво “Логос”. 2015. 207 с.

52. Психологічна робота з військовослужбовцями учасниками АТО на етапі відновлення: Методичний посібник. / Кокун О.М. та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

53. Реабілітація військовослужбовців в Україні. Загальні проблеми та особливості організації під час воєнного стану. Київ. ВД «Професіонал», 2022. 406 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/reabilitatsiya-viyskovosluzhbovtsiv-v-ukraini-zagalni-problemi-ta-osoblivosti-organizatsii-pid-chas-voienного-stanu.pdf> (дата звернення: 13.12.2023)

54. Реєстр постачальників послуг із психологічної реабілітації ветеранам війни та членам їх сімей станом на 03.01.2023 року. URL: <https://mva.gov.ua/ua/zakladi-psiologichnoyi-reabilitaciyi-2023-rik> (дата звернення: 10.12.2023)

55. Результати комплексного дослідження Дискримінація різних соціальних груп у ЗСУ: погляди військових та цивільних громадян. URL: <https://veteranfund.com.ua/analitics/social-group-discr/> (дата звернення: 13.12.2023)

56. Савчук Ю., Текучова І., Заремба-Косович Г. Історія не без нас. Становлення руху за права людей з інвалідністю в Україні: збірник. Київ : Видавництво. 2023. 268 с. URL: <https://ffr.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/Elektronna-knyga.pdf> (дата звернення: 06.12.2023)

57. Сабо Ш, Сабо К., Заячківська О. Стрес: від Ганса Сельє до сьогодні. Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Наукове Товариство ім. Шевченка, 2019. 120 с.

58. Сельє Г. Стрес без дистресу. М.: Прогрес, 1982. 124 с.

59. Стаття 3-1 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 45, ст. 425; 2014 р., № 6-7, ст. 80; 2017 р., № 47, ст. 419; 2018 р., № 6-7, ст. 43 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2684-viii#Text> (дата звернення: 06.12.2023)

60. Тенденції розвитку та проблеми системи підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу: Збірник матеріалів міжкафедрально-науково-практичного семінару 29 жовтня 2020 р. Київ : НУОУ, 2020. 100 с.

61. Тімченко В. О. «Військовий синдром» як психологічний поведінковий маркер ветеранів антитерористичної операції / Проблеми екстремальної та кризової психології. Зб. наук. праць. Харків : НУЦЗУ, 2016. Вип. 19. С. 187–197.

62. Центр психічного здоров'я та реабілітації “Лісова поляна”. URL: <https://www.lisovapoliana.com.ua/> (дата звернення: 08.12.2023)

63. Що треба знати про посттравматичний стресовий розлад. МОЗ. 2019. URL: <https://moz.gov.ua/article/health/scho-treba-znati-pro-posttravmatichnij-stresovij-rozlad> (дата звернення: 03.12.2023)

64. Ягупов В. Військова психологія. 2004 URL: <http://medbib.in.ua/organipshologichnih-operatsiy-armiji.html> (дата звернення: 04.12.2023)

65. Anatolii M. Hrynzovskyi A., Bielai S., Kernickyi A., Pasichnik V. Medical, Social and Psychological Aspects of Assisting the Families of the Military Personnel of Ukraine Who Performed Combat Tasks in Extreme Conditions. *Wiadomości Lekarskie*. 2022. Issue 1(2). DOI: <http://doi.org/10.36740/WLek202201228>

66. Army Community Service. URL: <https://www.armyfamilywebportal.com/content/army-community-service> (дата звернення: 12.12.2023)

67. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5-TR) : textbook. American Psychiatric Association. 2023. URL: <https://www.psychiatry.org/psychiatrists/practice/dsm>

68. How policymakers can support the veteran community in Ukraine: Results from a veteran reintegration survey. IREX. URL: <https://www.irex.org/insight/how-policymakers-can-support-veteran-community-ukraine-results-veteranreintegration-survey> (дата звернення: 10.12.2023)

69. National Guard Refulation (Ar) 600-5 “The Active Guard/Reserve (AGR) Program”. URL: <https://www.wv.ng.mil/Portals/22/600-5%20agr%20army.pdf> (дата звернення: 12.12.2023)

70. Public organization «Psychological support and rehabilitation «Vilnyy Vybir» «База - психологічна підтримка». URL: https://play.google.com/store/apps/details?id=com.vilniy_vybir (дата звернення: 09.12.2023)

71. VeteranHub – мережа підтримки для воїнів та їхніх близьких. «ПРАКТУСА» Гайд для HR, як стати дружньою до ветеранів компанією. URL: <https://drive.google.com/file/d/1EOTa4vuDBzQBLbpG78Xvqu6x2Voa3eXu/view> (дата звернення: 08.12.2023)

72. Veteran Reintegration Program. Analytic Report. 2021. URL: <https://www.irex.org/sites/default/files/2%20Veterans%E2%80%99%20Current%20Employment%20Conditions.pdf> (дата звернення: 10.12.2023)